

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Φύλο και Νέα Εκπαιδευτικά και Εργασιακά Περιβάλλοντα
στην Κοινωνία της Πληροφορίας»

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία
της Παρασκευής Παπασταματέλου

Θέμα

*Γυναίκες και Φύλα στα έργα του Γρηγορίου Ξενόπουλου: Ταυτότητες,
Αναπαραστάσεις και Σχέσεις*

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΔΙΑΜΑΝΤΗ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ	ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ	ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ
ΜΑΡΙΑ ΓΚΑΣΟΥΚΑ	ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ (Π.Δ. 407/80)	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ	ΜΕΛΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ	ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΑΣ (Π.Δ. 407/80)	ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ	ΜΕΛΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ανθρωπιστικές Επιστήμες και Φύλο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄ :

1. Η ζωή και το έργο του Ξενόπουλου

2. Ο Ξενόπουλος και το θέατρο

3.Πεζογραφία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄ :

1. Μεθοδολογικό Πλαίσιο

1.1.1 Α Φάση Έρευνας Ανάλυση Περιεχομένου

1.2.1 Δείγμα

1.2.2. Κατηγορίες Ανάλυσης Περιεχομένου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄ :

1. Τα Κοινωνικά Φύλα στο έργο του Ξενόπουλου

2. Θηλυκές ταυτότητες και αναπαραστάσεις γυναικών στα υπό διερεύνηση έργα του Ξενόπουλου

2.1.1 Γάμος

2.1.2. Προίκα

2.1.3 Βία

2.1.4 Έρωτας

2.1.5 Εργασία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

1.1.1. Β Φάση Έρευνας Συνέντευξη

1.1.2. Ανάλυση Συνεντεύξεων

1.1.3. Δυσκολίες

1.1.4. Εγκυρότητα και Αξιοπιστία της Έρευνας

1.1.5. Δεοντολογία Έρευνας

1.1.6. Εισαγωγή

1.1.7. Αποτελέσματα

1.1.8. Συμπεράσματα

1.1.9. Παράρτημα

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1.Ελληνόφωνη

2.Ξενόγλωσση

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η σχέση μου με τον Ξενόπουλο και το θεατρικό του έργο ξεκίνησε πολύ νωρίς, στα πρώτα εφηβικά μου χρόνια, σε μια παράσταση της «Στέλλας Βιολάντη». Εκεί γοητεύτηκα για πάντα από το θεατρικό του λόγο, γι αυτό επέλεξα αυτό το θέμα για τη διπλωματική μου εργασία. Χρειάστηκε όμως η πολιτική/κοινωνική μου ευαισθητοποίηση στο σημαντικό ζήτημα του καιρού μας, αυτό της ισότητας ανάμεσα στα κοινωνικά φύλα και της ισότητας των ευκαιριών, για να προχωρήσω στα σημαντικά κοινωνικά, πολιτικά μηνύματα που περιέχει το θεατρικό έργο του Ξενόπουλου και να κατανοήσω παράλληλα το βαθύ ανθρωπισμό του και την- έστω και ακούσια-συμβολή του στην ανασύνθεση του πολλαπλά συσκοτισμένου γυναικείου παρελθόντος. Με τη θεατρική του δημιουργία επιβεβαιώνει την ευρύτερη εκτίμηση πως το θέατρο προσφέρεται για γυναικοκεντρική ανάλυση και για εξέταση υπό το πρίσμα του κοινωνικού φύλου (gender). Κι αυτό γιατί ακόμα και σήμερα υπάρχει έλλειψη ερευνών, που να στοχεύουν στην ανασύνθεση της ιστορικής-κοινωνικής παρουσίας των γυναικών, ιδιαίτερα την περίοδο του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα και των πρώτων δεκαετιών του 20^{ου}. Στην περίπτωση αυτή, όπως θα προσπαθήσει να δείξει η παρούσα εργασία ότι η συμβολή του θεάτρου (καθώς και όλων των ειδών της λογοτεχνίας) είναι πραγματικά ανεκτίμητη.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά το Πανεπιστήμιο της Ρόδου για την ευκαιρία που μου προσέφερε με την εισαγωγή μου στο Μ.Π.Σ. «Φύλο και Νέα Εκπαιδευτικά και Εργασιακά Περιβάλλοντα στην κοινωνία της Πληροφορίας» να μετατρέψω την όποια συνειδητοποίησή μου σε θέματα κοινωνικού φύλου σε επιστημονική γνώση και κατάρτιση. Επίσης ευχαριστώ από καρδιάς την τριμελή μου επιτροπή, την κ. Διαμάντη Αναγνωστοπούλου, τον κ. Ιωάννη Παπαδάτο και ιδιαίτερα την κ. Μαρία

Γκασούκα για την επιστημονική της καθοδήγηση και κυρίως για τη παρότρυνσή της να συνεχίσω σε στιγμές αδυναμίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ανθρωπιστικές Επιστήμες και Φύλο

Ποια είναι/ήταν μέχρι πρόσφατα η σχέση της κοινωνικής κατηγορίας των γυναικών και των επιστημών του ανθρώπου και του πολιτισμού; Σε ποιο βαθμό οι επιστήμες αυτές έλαβαν στην πορεία συγκρότησης και ολοκλήρωσής τους υπόψη τις εμπειρίες, τις ανάγκες, τις προσδοκίες των γυναικών; Γιατί οι γυναίκες αναφέρονταν σ' αυτές ως αποκλίσεις/εξαιρέσεις και πάντα σε σχέση με τις υπηρεσίες που προσέφεραν στους άνδρες ή τις οικογένειες; Και εντέλει πόσο πραγματικές είναι οι αναπαραστάσεις του γυναικείου κόσμου και των συνθηκών των γυναικών στο πλαίσιο αυτών των επιστημών; Μήπως στην ουσία πρόκειται για τις αναπαραστάσεις που είχαν στο μυαλό και την κοινωνική/έμφυλη συνείδησή τους οι άντρες δημιουργοί αυτών των επιστημών; Αλλά τότε μήπως οι επιστήμες του ανθρώπου (και ευρύτερα οι κοινωνικές επιστήμες) είναι μονοσήμαντες και δεν αντανακλούν την εμπειρία του ανθρώπινου πληθυσμού, αλλά αντανακλούν μόνο την εμπειρία των ανδρών (δηλαδή του μισού αυτού του πληθυσμού) που την εκλαμβάνουν ως «φυσικά» εκπροσωπούσα το σύνολο;

Μια σειρά από αυτού του είδους τα ερωτήματα, αν και έχουν αρχίσει να διατυπώνονται από πολύ παλιά (λ.χ. στην Πόλη των Γυναικών της Κριστίν ντε Πιζάν ήδη από τον 15^ο μ.Χ. αιώνα ή στη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων των Γυναικών της Μαίρης Γούλστονκραφτ, αρχές του 19^{ου} αιώνα¹ προβάλλουν ολοκληρωμένα και συντεταγμένα από γυναίκες ακαδημαϊκούς με συνείδηση του φύλου ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, υπό την επίδραση και σε σχέση με διάφορα κοινωνικά κινήματα και γεγονότα (φεμινισμός/Μάης του 1968). Έως τότε η

¹ Βαρίκα και Σκλαβενίτη, 1975:60-72

γυναικεία παρουσία στην ιστορική, κοινωνική και πολιτιστική εξέλιξη ήταν υπόλογη στην ανδροκεντρική δομή και λογική και το γυναικείο παρελθόν παρέμενε συσκοτισμένο. Τα ερωτήματα που προκαλούνται για την κοινωνική υποβάθμιση των γυναικών κατά τη διάρκεια της ιστορικής/πολιτισμικής εξέλιξης σε πολλά πεδία όπως αυτό της Ιστορίας, της Κοινωνιολογίας, της Λογοτεχνίας δημιούργησαν ένα γόνιμο διάλογο μεταξύ των μελών της επιστημονικής κοινότητας² και διαμόρφωσαν μια νέα αναλυτική κατηγορία, αυτή του κοινωνικού Φύλου (gender), που εισάγει για πρώτη φορά στο κλασικό πλέον έργο της *Sex, Gender and Society* η Ann Oclely το 1972. Η υιοθέτηση της νέας αυτής κατηγορίας επέτρεψε νέες σύγχρονες προσεγγίσεις και άνοιξε δρόμους σε αδιέξοδα. Η παραδοχή πως και οι άνδρες αποτελούν κοινωνικό φύλο, πως δε βρίσκονται πάνω από τα Φύλα, πως δεν εκφράζουν μόνον αυτοί το σύνολο της ανθρωπότητας, προσέφερε τη δυνατότητα επανεξέτασης και επανερμηνείας των ανθρωπολογικών, ιστορικών και γενικότερα των κοινωνικών δεδομένων, από την οποία προκύπτουν νέα συμπεράσματα βασιζόμενα τόσο στις σχέσεις μεταξύ των Φύλων όσο και στο εσωτερικό των Φύλων³. Σήμερα σε όλους τους επιστημονικούς τομείς εγκαταλείπεται η αντίληψη που ανάγει στη φυσιολογία ή τη βιολογία τις ανθρώπινες σχέσεις. Το Φύλο (gender), δομή κατεξοχήν κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική, αναγνωρίζεται ως η βάση της κοινωνικής οργάνωσης, η «αρχή του σχετίζεσθαι»⁴ και όπως εύστοχα επισημαίνεται

² Brown-McKathy, 1985

³ Γκασούκα, 2004:22

⁴ Παπαταξιάρχης, 1992:11-98 Αρχικά ηγεμόνευε η αντίληψη ότι το φύλο αποτελούσε δεδομένο της φύσης. Κυριαρχούσε δηλαδή η θεωρία του βιολογικού φύλου (sex), σύμφωνα με την οποία το φύλο ως βιολογικό δεδομένο καθόριζε την ανθρώπινη ζωή. Στη συνέχεια ακολούθησε η αποδόμηση της δοξασίας για το φύλο ως δεδομένο της

συνέβαλε στο να διαφανεί ο δυτικοκεντρικός και κοινωνικά κατασκευασμένος χαρακτήρας της αντιπαράθεσης φύση/πολιτισμός και να γίνει επομένως δυνατός ο διαχωρισμός της έννοιας του Φύλου από τη βιολογική του διάσταση. Η έρευνα έδειξε ότι «το Φύλο δεν αποτελεί αναλλοίωτη, φυσική οντότητα, αλλά προϊόν κοινωνικοπολιτιστικών όρων που αλλάζουν μέσα στο χρόνο. Το περιεχόμενο της έννοιας του Φύλου (gender) αποτελεί επομένως και αυτό κοινωνική κατασκευή με ιστορική διάσταση και συγκροτείται και αναπαράγεται από ένα πλέγμα σχέσεων ανάμεσα στα Φύλα και στο εσωτερικό των Φύλων»⁵. Η M. Rosaldo ήδη από το 1980 επιμένει ότι το φύλο θα πρέπει να θεωρηθεί ως το προϊόν κοινωνικών σχέσεων σε πραγματικές και μεταβαλλόμενες κοινωνίες αρνούμενη να ταυτίσει το φύλο με διαφορές βιολογικής βάσης που διαχωρίζουν τις γυναίκες από τους άνδρες και περιέχει εσωτερικές αντιφάσεις και ασυνέχειες, είναι δυναμικό, ευμετάβλητο και περιέχει την ιδέα των ατόμων ως κοινωνικών δρώντων⁶.

Αξίζει να επισημανθεί πως η απουσία των γυναικών από τις επιστήμες του Ανθρώπου και του Πολιτισμού δεν οφείλεται τόσο στην έλλειψη πληροφοριών, αλλά στην αντίληψη ότι οι πληροφορίες αυτές δεν

φύσης και αυτό συνδέθηκε με τους κοινωνικούς και πολιτικούς αγώνες στο ζήτημα της ταυτότητας. Το φύλο ήρθε στο κέντρο της συζήτησης και ο φεμινισμός αντιπροσώπευε μια «νέα» ματιά, μια σκοπιά από την οποία αναδεικνύεται το φύλο ως η αρχή της κοινωνικής οργάνωσης. Η διαπίστωση ότι το φύλο αποτελεί κοινωνική σχέση και πολιτισμικό σύμβολο και όχι δεδομένο της φύσης προκύπτει από τη ρήξη με τη δυτική κοινοτοπία του φυσικού προορισμού και την αποδόμηση της εκδοχής, που προσδίδει στην έννοια του βιολογικού φύλου αναλυτικό περιεχόμενο.

⁵ Αβδελά, 1993:12-30

⁶ Rosaldo,1980

ενδιέφεραν την επιστήμη⁷. Η απώλεια των πηγών πληροφόρησης σχετικά με τις συνθήκες ύπαρξης των γυναικών, τη συναίνεση και την υποταγή τους στα πατριαρχικά κοινωνικά προστάγματα, τις αντιστάσεις και εξεγέρσεις τους, οδήγησε (ή ανάγκασε καλύτερα) πολλές ερευνήτριες να εξαντλήσουν την εφευρετικότητά τους προκειμένου να πετύχουν τον καθορισμό και την οριοθέτηση της γυναικείας παρουσίας στην ιστορική – κοινωνική – πολιτιστική διαδικασία⁸.

Στην προσπάθεια αυτή η βοήθεια της λογοτεχνίας και ιδιαίτερα του θεάτρου υπήρξε σημαντική και, όπως επισημαίνει η Μαρία Γκασούκα, από την άποψη αυτή οι γυναίκες στάθηκαν τυχερές, αφού οι πληροφορίες που άντλησαν και εξακολουθούν να αντλούν προς την κατεύθυνση αυτή είναι πολύτιμες και επιβεβαιώνουν το ρόλο της λογοτεχνίας και του θεάτρου ως εκφραστών – σε σχετικό πάντοτε βαθμό και λαμβανομένων σοβαρά υπόψη των ενστάσεων και επιφυλάξεων που διατυπώνονται σχετικά – της κοινωνικής συνείδησης και των δυνάμεων που δρουν στο κοινωνικό γίγνεσθαι⁹.

Το γεγονός καθίσταται ιδιαίτερα εμφανές τόσο στη χώρα μας όσο και ευρύτερα στην ευρωπαϊκή φιλολογία. Η νεότερη λογοτεχνία και το θέατρο έρχονται να καλύψουν σημαντικά κενά της ζωής και της δράσης των γυναικών. Το ενδιαφέρον είναι πως η λογοτεχνία ευρύτερα και το θέατρο ειδικότερα αποτελούν προϊόντα των ανδρών, τουλάχιστον ως τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Κι αυτό γιατί οι όποιες γυναικείες προσπάθειες έκφρασης και σ' αυτούς τους τομείς της τέχνης χάνονται στον όγκο της ανδρικής λογοτεχνικής δημιουργίας, ενώ οι κοινωνικές,

⁷ Wisweswaran, 1988:26-44

⁸ Lerner, 1979

⁹ Γκασούκα, 2004:722-727

οικονομικές και, προπάντων, οι πολιτιστικές συνθήκες της εποχής δεν επιτρέπουν παρά ελάχιστες βιωματικές μαρτυρίες της γυναικείας υποκειμενικότητας.¹⁰ Έτσι οι αναφορές στις γυναίκες, αλλά και οι πληροφορίες που διασώζονται για τις γυναίκες στο πλαίσιο του λόγου και των συμβόλων του- προτάσσονται μέσα από την ανδρική οπτική και αξιολογούνται από τους ίδιους τους δημιουργούς με βάση τα έμφυλα κυρίαρχα πρότυπα και την έμφυλη κλίμακα αξιών της εποχής¹¹. Το γεγονός ωθεί στην εκτίμηση πως κάθε τι που γνωρίζουμε για τις γυναίκες για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα προέρχονταν από ανδρικές πηγές, από αυτά που οι άνδρες έλεγαν για τις γυναίκες, εντέλει από τις γυναικείες μορφές που δημιουργούσαν στην τέχνη και στη λογοτεχνία: «Τόσο ως ομάδες όσο και ως άτομα οι γυναίκες είναι σε μεγάλη έκταση πλάσματα που επινοήθηκαν από τους άνδρες»¹². Κατά κανόνα διέπονται από σεξισμό και βρίθουν από προκαταλήψεις, χωρίς ωστόσο να χάνουν το παραμικρό από την αξία και τη σημασία τους και χωρίς να μειώνεται η προσφορά τους στην ανασύνθεση του γυναικείου παρελθόντος¹³.

Από την προκατάληψη κι από ένα βαθμό σεξισμού δεν είναι απαλλαγμένη κι ένα είδος «φιλογυναικείας» λογοτεχνίας που κάνει την εμφάνισή της τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα και τις πρώτες του

¹⁰ Τέτοια σπαρακτική όσο και σπάνια έκφραση της γυναικείας υποκειμενικότητας αποτελεί το ημερολόγιο της «έγκλειστης» Ζακυνθινής αρχοντοπούλας Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκο. Σχετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει και η αλληλογραφία των νεαρών διδασκαλισσών του 19^{ου} αιώνα που έχει παρουσιάσει η Ελένη Βαρίκα στο βιβλίο της «Η Εξέγερση των Κυριών» (2004).

¹¹ Δούκα-Καμπίτογλου,2003

¹² Blundel,2004:15

¹³ Gornick V.-Moran B.K.,xx

20^{ου}. Η λογοτεχνία και το θέατρο αυτού του είδους θέτει ζητήματα – συχνά ερήμην των ίδιων των δημιουργών τους – αναγνώρισης της γυναικείας υπόστασης, μαρτυρά μοναχικές αντιστάσεις και καταγράφει τα πάθη και τα δεινά των γυναικών. Ταυτόχρονα όμως καταγράφει και στοιχεία μιας συνείδησης του Φύλου που αρχίζουν να διαφαίνονται, και τα οποία κάποτε φαίνεται να θέτουν σε αμφισβήτηση τους κοινωνικούς ρόλους των φύλων της εποχής, καθώς και το ισχύον έμφυλο όριο.

Σ' αυτό το είδος θεάτρου ανήκει κατά την παρούσα εργασία και το έργο του Ξερόπουλου. Έργο γυναικοκεντρικό στη βάση του, περιέχει σημαντικές πληροφορίες για τη ζωή των γυναικών.

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ

Ο Γρηγόριος Ξενόπουλος γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, από πατέρα Ζακυνθινό, πελοποννησιακής καταγωγής, και μητέρα Φαναριώτισσα, μεγαλωμένος από τη βρεφική ως την εφηβική του ηλικία στη Ζάκυνθο, φοιτητής της Φυσικομαθηματικής από το 1883 χωρίς ποτέ να πάρει πτυχίο. Από το πρώτο έτος των σπουδών του στράφηκε προς ενασχολήσεις που θα χαρακτηρίσουν την υπόλοιπη ζωή του.

Συχνά λοιπόν αναφέρεται ότι ο Ξενόπουλος, ίσως όχι ενσυνείδητα, αλλά από μια μοιραία φορά των πραγμάτων, είναι ο πρώτος που εισήγαγε στη νεοελληνική λογοτεχνία το λεγόμενο αστικό μυθιστόρημα, ο πρώτος που έγραψε σύγχρονο δράμα και ο πρώτος που επέβαλε την κριτική στην πνευματική μας ζωή ως σοβαρό λειτούργημα. Είναι ο πολυγραφώτερος πεζογράφος. Η πολυγραφία του και η προσπάθειά να αρέσει σε ευρύτερο αναγνωστικό κοινό έχουν βέβαια ζημιώσει ως ένα σημείο τη λογοτεχνική αξία του έργου.¹⁴

Ο Ξενόπουλος γράφει ενδεικτικά ο Άλκης Θρύλος ήταν υποχρεωμένος να συνθέτει αδιάλειπτα και απανωτά τα μυθιστορήματά του, να τα τυπώνει σε βιβλίο ή να τα δημοσιεύει σε εφημερίδες». Έγινε είλωτας της δουλειάς του. Παράλληλα έπρεπε να συμμορφώνεται με τις αξιώσεις ενός αρκετά αμόρφωτου και ακαλλιέργητου κοινού, να μην ξεπερνά τη στάθμη της προσληπτικότητάς του.¹⁵

Παρότι δεν ήταν υπέρ μιας τέχνης απλοϊκής και παρότι έδειχνε πως τον ενδιαφέρει ένα κοινό «που είναι ευαίσθητο προς εκείνο που ονομάζουμε αισθητικό φαινόμενο», δεν κατόρθωσε να αποσπάσει τον ξεκάθαρο έπαινο της κριτικής. Ακόμη και οι νεότεροι μελετητές, δε

¹⁴ Γ. Καλαματιάνου, σσ 106

¹⁵ Άλκης Θρύλος, Μορφές της Ελληνικής Πεζογραφίας, σς285

μετακινήθηκαν από μια υλιστική ερμηνεία της λογοτεχνίας, όπως ο Αιμίλιος Χουρμούζιος ή ο Βάσος Βαρίκας, δε στάθηκαν με μεγαλύτερο ενδιαφέρον απέναντι στο έργο ενός πεζογράφου που από τα πρωτόλεια μυθιστορήματά του, ασχολήθηκε με τη χαρτογράφηση των κοινωνικών ηθών και των πολιτικών και ηθικών αντιλήψεων μιας Ελλάδας, η οποία περνούσε από τον 19^ο στον 20^ο αιώνα.

Ήταν ο συγγραφέας που αγαπήθηκε από το ευρύ αναγνωστικό κοινό, τους αναγνώστες των εφημερίδων και των περιοδικών, αλλά και επικρίθηκε από τους συγγραφείς του καιρού του για τα πεζά και θεατρικά του έργα.

Αν και κατηγορήθηκε για τη φυσική του κλίση στην πολυγραφία, τη συνδύασε με έναν εκπληκτικά οργανωμένο επαγγελματισμό, με όσα καλά και κακά συνεπάγεται αυτό. Γίνεται, όπως γράφει κάπως δραματικά ο Βλαχογιάννης, ένας «ακαταπόνητος πνευματικός βιοπαλαιστής, που όλη του τη ζωή την πέρασε στο σκαμνί, με την πένα στο χέρι, κατάδικος ισόβιος της πνευματικής τυραννίας, που λέγονται Ελληνικά Γράμματα».

Εργάζεται λοιπόν συστηματικά, δέκα με δώδεκα ώρες την ημέρα, στο θρυλικό γραφειάκι της οδού Ευριπίδου 38 που ανατινάχτηκε στα Δεκεμβριανά -με αποτέλεσμα να καταστραφεί το αρχείο του, όπως και το αρχείο της *Διαπλάσεως*- γράφοντας διηγήματα, μυθιστορήματα, άρθρα, κριτικές, χρονογραφήματα, θεατρικά έργα, επιστολές. Μάχεται για το έργο του, επιδιώκει διακρίσεις, παίρνει μετά από αρκετό θόρυβο το Αριστείο Γραμμάτων, βραβεύεται από την Ακαδημία για το *Πλούσιοι και Φτωχοί*, εκδίδει το 1927 τη *Νέα Εστία*, το μακροβιότερο λογοτεχνικό περιοδικό, που το διευθύνει έως το 1935, εκλέγεται ακαδημαϊκός το 1931 και πρωτοστατεί μαζί με τους Παλαμά, Καζαντζάκη και Σικελιανό στην ίδρυση της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών (1934), της οποίας εχημάτισε πρώτος πρόεδρος για μια τριετία.

Άρχισε να εκδίδει το μυθιστόρημα *Τα θαύματα του διαβόλου* σε φυλλάδια, ώστε με τις εισπράξεις κάθε φυλλαδίου να τυπώνει το επόμενο. Δημοσίευσε άρθρα, μελέτες, διηγήματα σε διάφορα περιοδικά και εφημερίδες (*Εστία, Άστρ*). Υπήρξε συνεργάτης του περιοδικού *Εκλεκτά Μυθιστορήματα*, μεταφράζοντας από τα γαλλικά και γράφοντας μυθιστόρημα σε συνέχειες. Ανακάλυψε τον Νικόλαο Επισκοπόπουλο και πρωτοπαρουσίασε τον Ίψεν στην Ελλάδα το 1893. Διαδέχτηκε το Δροσίνη στη διεύθυνση της *Εικονογραφημένης Εστίας* (1894-95) παρουσιάζοντας αρκετούς νέους ποιητές και πεζογράφους (Παπαντωνίου, Γρυπάρης, Λάμπρος Πορφύρας).

Το 1890 γράφει το μυθιστόρημα *Αδελφούλα μου* που πρωτοδημοσιεύτηκε στη «Διάπλαση» το 1891. «*Η Αδελφούλα μου*» δεν είναι απλώς ένα παιδαγωγικό μυθιστόρημα, αλλά και ένα λογοτεχνικό έργο. Είναι ένα έργο βγαλμένο από τη ζωή, από την καρδιά της ζωής, από την οικογένεια, διηγούμενο μια αληθινή ιστορία, κινεί πρώτα-πρώτα το ενδιαφέρον του παιδιού, του εμπνέει ευγενικά αισθήματα δίνοντάς καλά παραδείγματα. Το έργο αυτό έχει παιδαγωγικό χαρακτήρα, συντελεί στη διάπλαση της ψυχής του και στη μόρφωση του χαρακτήρα του παιδιού. Κατά την άποψη του συγγραφέα το έργο είναι γραμμένο σε καλή δημοτική καθόλου μαλλιαρή, τη γλώσσα της υψηλότερης λογοτεχνίας και θα έπρεπε να μπει στο Σχολείο ως αναγνωστικό. Από το 1896 ανέλαβε αρχισυντάκτης του περιοδικού *Η Διάπλασις των Παίδων*.

Έγραψε πολλά διηγήματα και πολλά μυθιστορήματα, κοινωνικά και ψυχολογικά, που αναφέρονται άλλα στη Ζάκυνθο, άλλα στην Αθήνα και άλλα είναι μεικτά, όπως λέει ο ίδιος, αναφέρονται δηλαδή και στη Ζάκυνθο και στην Αθήνα. Το θέμα που εκμεταλλεύεται σε πολλά έργα του είναι ο αγώνας των ευγενών και των αστών της Ζακύνθου στα τέλη του περασμένου αιώνα και η επικράτηση των αστών. Είναι ο πρώτος

λογοτέχνης, που έστρεψε το ενδιαφέρον της πεζογράφος από τη ζωή της υπαίθρου στην αστική ζωή. Είναι λοιπόν ο πρόδρομος της σύγχρονης πεζογραφίας μας¹⁶. Εξαιρετική είναι η ικανότητά του να εκφράζει τον ψυχικό κόσμο των νέων γυναικών.

Τα πρώτα του έργα είναι γραμμένα στην καθαρεύουσα, τα περισσότερα όμως και τα καλύτερα του είναι στη συντηρητική δημοτική των αστικών κέντρων, που έχει πλουτισθεί από στοιχεία της καθαρεύουσας. Και από γλωσσική άποψη είναι δημιουργός της αστικής δημοτικής. Ο Ξενόπουλος συνετέλεσεν, ίσως περισσότερο από κάθε άλλο να αγαπηθεί η δημοτική από ευρύτερα στρώματα της κοινωνίας της εποχής του. Τα έργα του διακρίνονται για την αρχιτεκτονική τους ενότητα.

Ο Ξενόπουλος επηρεάστηκε από τον Αιμίλιο Ζολά, αλλά είναι και ο κατ'εξοχήν μαθητής του Ονόρε ντε Μπαλζάκ στη γλώσσα μας. Ο συγγραφέας όμως δε παρέμεινε πιστός στο γαλλικό αστικό μυθιστόρημα, αλλά επιχείρησε να εμβολιάσει τη δική του γραφή με τις αναζητήσεις και τους προβληματισμούς του Ντοστογιέφκι και του Τολστόι. Προσπάθησε να λειτουργήσει ως ενωτικός δεσμός μεταξύ των διαφορετικών παραδόσεων και σε αυτό το συμβιβαστικό πνεύμα οφείλεται η μικτή γλώσσα που υιοθέτησε στα έργα του.

¹⁶ Γρ. Ξενόπουλου, Άπαντα, τ.ΙΑ, σ. 374 κ.ε.

Ο Ξενόπουλος και το θέατρο

Κάθε ήρωας του συγγραφέα αντιπροσωπεύει μια συγκεκριμένη δυνατότητα και περιγράφεται σχεδόν εξαρχής με ολοκληρωμένο και ώριμο τρόπο. Αυτό συμβαίνει κυρίως με τις μεγάλες μορφές των ηρωίδων από ό,τι με τα ανδρικά πρόσωπα. Γυναίκες όπως η Στέλλα Βιολάντη, η Φωτεινή Σάντρη, η Μαργαρίτα Στέφα, η Ισαβέλλα, η Τερέζα Βάρμα-Δακόστα απεικονίζονται με τη γλαφυρότητα και την πληρότητα ενός δραματικού χαρακτήρα.

Η ικανότητά του αυτή τον έκανε να καταπιαστεί με το θέατρο και να μεταφέρει πολλές φορές μυθιστορηματικούς χαρακτήρες του στη θεατρική σκηνή. Η θητεία του στο θέατρο ήταν εξίσου επιτυχής και ιδιαίτερα όταν παρουσίαζε γυναικείους χαρακτήρες και ανέλυε την ψυχολογία τους.

Στον Ξενόπουλο οφείλουμε τη σταδιακή μετάβαση από την ηθογραφία στο αστικό μυθιστόρημα, το οποίο εδραιώνεται στέρεα στην ηθογραφική παράδοση, αξιοποιεί τις περιγραφικές αρετές της και όχι μόνο τις θέτει στην υπηρεσία μιας εμφανώς νέας θεματικής, αλλά και τις εμπλουτίζει με ένα καινούργιο μορφολογικό στοιχείο, τον γρήγορο παραστατικό και θεατρικό λόγο. Η χρήση διαλόγου, συμμετρική διαδοχή διαλόγου, η συγκρατημένη παρέμβαση του αφηγητή στην πλοκή του έργου η φυσική χωρίς μεταπτώσεις εξέλιξη των χαρακτήρων του.

Πλούσια είναι η συλλογή από τα θεατρικά του έργα τα οποία παρουσιάζουν συχνά τόσο οι κρατικές μας σκηνές, όσο και ιδιωτικοί θίασοι.

Από το 1895 άρχισε η συγγραφική του δραστηριότητα στο θέατρο με το θεατρικό έργο *Ο Ψυχοπατέρας* «μια αθηναϊκή κομεντί σ' εντελώς δημοτική γλώσσα». *Το μυστικό της κοντέσσας Βαλέραιννας* το έγραψε

το 1904, το αρτιότερο ίσως έργο του καθώς και πολλά άλλα θεατρικά έργα οικοδομημένα όμως πάντα από χέρι τεχνίτη ¹⁷.

Φανερά είναι πλέον τα σημάδια της γενικής ανανεωτικής προσπάθειας και στο θέατρο η επίδραση του νατουραλισμού και του Ίψεν, της γαλλικής φάρσας, ενώ παράλληλα στο θεατρικό λόγο καλλιεργείται συνειδητά η δημοτική. Αφομοιώνοντας δημιουργικά τα επιτεύγματα των ξένων δραματουργών και αξιοποιώντας μια ποικιλία χαρακτήρων, ζακυνθινών και αθηναϊκών, θεμελίωσε το ρεαλιστικό θέατρο στην Ελλάδα και έδωσε πνοή σε ρόλους που έως σήμερα διατηρούν τη δραματική τους ένταση.

Βέβαια αυτή η σημαντική του δημιουργία επισκιάζεται συχνά από απόπειρες σύνθεσης έργων χωρίς ουσιαστικό έρεισμα, με μόνο κριτήριο την αγάπη του κοινού. Έτσι δικαιολογείται και η μεταφορά πολλών μυθιστορημάτων του στη σκηνή, μετά την επιτυχία τους συνήθως με τη μορφή επιφυλλίδων σε συνέχειες στον ημερήσιο τύπο. Η *Τιμή του αδελφού*, η *Τρίμορφη γυναίκα*, η *Αναδυομένη*, το *Χαίρε νύμφη* (θεατρική μεταφορά του Κατήφορου) είναι μερικά θεατρικά έργα που διασκευάστηκαν από τον ίδιο, χωρίς να έχουν την επιτυχία της αφηγηματικής μήτρας τους¹⁸.

Αλλά ακόμα και οι μεγάλες επιτυχίες της *Στέλλας Βιολάντη* και του *Ποπολάρου* υπολείπονται σε δύναμη και κριτική οξύτητα από τον *Έρωτα εσταυρωμένο* (1901) και τον *Αντάρτη* (1913) που αποτελούν αντίστοιχα τις προηγούμενες αφηγηματικές μορφές τους.

Οι υποχωρήσεις του Ξενόπουλου στο αισθητικό κριτήριο του κόσμου δεν επηρέασαν και μια άλλη πτυχή της θεατρικής του προσφοράς, την κριτική. Τόσο με την κριτική παραστάσεων, με τα

¹⁷ Λίνος Πολίτης, σ 64

¹⁸ Γιώργος Φράγκογλος, «Η αποφασιστική συμβολή του Ξενόπουλου στον εκσυγχρονισμό της ελληνικής σκηνής» Νέα Εστία, 1998

πορτρέτα ηθοποιών και τις εύστοχες νύξεις του πάνω στην υποκριτική τέχνη όσο και με τη διεισδυτική του ματιά πάνω σε σημαντικά προβλήματα της δραματουργίας και της σκηνοθεσίας, ο Ξενόπουλος στήριξε με διαίσθηση μοναδική το καινούργιο και ελπιδοφόρο στο θέατρο.

Στα είκοσι του εφτά προλόγισε την παράσταση των Βρικολάκων του Ίψεν από το θίασο του Ευτύχιου Βονασέρα, τονίζοντας την ανάγκη στροφής του ελληνικού θεατρικού λόγου από τον ρομαντισμό στον ρεαλισμό. Στα εβδομήντα πέντε του χρόνια συνεχάρη με ανοικτή επιστολή τον Κάρολο Κουν για την ιδιαίτερή του ικανότητα να συγκροτεί καλλιτεχνικό σύνολο και δημιουργεί αισθητική ατμόσφαιρα, με αφορμή την παράσταση της Αγριόπαπιας του Ίψεν από το Θέατρο Τέχνης.

Ο Ξενόπουλος δεν ξεχώρισε ποτέ την τέχνη από τη ζωή. Το έργο του επιβεβαιώνει την άποψη πως τα πολιτισμικά προϊόντα, αν και παρουσιάζονται ως δημιουργήματα μεμονωμένων ατόμων, είναι εντέλει προϊόντα συλλογικής συνείδησης. Τοποθετούνται μάλιστα σ' ένα «οριακό» σημείο συνάντησης μεταξύ των πιο εξελιγμένων μορφών συνεκτικών τάσεων της συλλογικής συνείδησης και στις πιο εξελιγμένες μορφές ενότητας και συνοχής της ατομικής συνείδησης του δημιουργού¹⁹. Ο Ξενόπουλος είναι πεπεισμένος για την κοινωνική αποστολή της Τέχνης, παγκοσμιοποιεί στοιχεία που μπορεί να είναι τοπικά στην καταγωγή τους, αλλά που στην πραγματικότητα είναι απλά και μόνο ανθρώπινα. Τα στοιχεία αυτά συνενώνει και τα θέτει στην υπηρεσία των μεγάλων ιδεών, των μεγάλων συγκρούσεων. Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο το έργο πραγματεύεται τη σύγκρουση ανάμεσα στην εξουσία και την ελευθερία, καθώς και την υπονόμηση της κυρίαρχης τάξης πραγμάτων όχι μόνο στο χώρο της δημόσιας σφαίρας της ζωής,

¹⁹Goldman, 1979:93

αλλά και στον ιδιωτικό χώρο, στον οικογενειακό μικρόκοσμο, όπως θα προσπαθήσει να αποδείξει η παρούσα εργασία. Κι αυτός ειδικότερα ο κόσμος της κοινότητας και της παραδοσιακής ελληνικής οικογένειας θα αποτελέσει το βάθρο του δικού του μυθικού και συμβολικού κόσμου.

Βασικό στοιχείο του έργου του Ξενόπουλου, ανάμεσα στα άλλα, αποτελεί και η αγωνία των γυναικών. Ο συγγραφέας εμπνέεται, συγκινείται και εξυμνεί στο χαρτί και στη σκηνή τον έρωτα, τον οποίο δεν ξεκόβει από το συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον. Συχνά, οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες προσδιορίζουν τις ανθρώπινες ερωτικές σχέσεις και δεν είναι λίγες οι φορές που συνθλίβουν συναισθήματα, επιθυμίες και προσδοκίες.

Στο έργο του γυναίκες και άνδρες, και κοινωνία, ρεαλισμός και υπερρεαλισμός, παίρνουν μορφή και διαστάσεις στο χώρο, απευθύνονται στον/στην αναγνώστη/-στρια ή στο/στη θεατή, τον/την κάνουν κοινωνό και συμμετοχο στα δρώμενα.

Πεζογραφία

Η πεζογραφία καλλιεργεί τη δημοτική γλώσσα και οι δημιουργοί κινούνται στα όρια της ηθογραφίας ή τείνουν να την ξεπεράσουν προχωρώντας προς μια κοινωνική πεζογραφία. Αλλά και το θέατρο αναζωογονείται και σε επίπεδο συγγραφής θεατρικών έργων αλλά και γενικότερα ως θεσμός δημιουργώντας ελληνική θεατρική παράδοση, ενώ η μουσική αποκτά για πρώτη φορά εθνικό στίγμα τείνοντας στην καλλιέργεια εθνικής ελληνικής σχολής.

Το κύριο ιδεολογικό πρόβλημα για την ελληνική κοινωνία των αρχών του 20ου αιώνα ήταν το γλωσσικό. Το ζήτημα της μορφής που θα έπαιρνε η ελληνική γλώσσα στα πρώτα χρόνια μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους είναι αρκετά σύνθετο. Την περίοδο του Διαφωτισμού (μέσα του 18^{ου} αιώνα και εξής) θεωρούνταν απαραίτητη η αποκατάσταση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.

Ο Κερκυραίος λόγιος Ευγένιος Βούλγαρης (1716-1806) που έγραψε στην απλή καθαρεύουσα, χωρίς να ξεκινάει από έχθρα προς τη λαϊκή γλώσσα ή να επιδιώκει επαναφορά της αρχαίας, έφθασε αργότερα να αποδοκιμάζει την απλή γλώσσα, να γίνει ο υποκινητής του γλωσσικού ζητήματος και να γράψει νέα έργα στα οποία δεν απέφυγε τους αρχαϊσμούς.

Τις γλωσσικές απόψεις του Βούλγαρη ακολούθησε και ο μαθητής του Νικηφόρος Θεοτόκης (1731-1800) που πέρασε στο συντηρητισμό, αφού προηγουμένως χρησιμοποίησε την απλή γλώσσα του εκκλησιαστικού ρητορικού λόγου του Μηνιάτη.

Πρώτος απολογητής της νεοελληνικής γλώσσας υπήρξε ένας άλλος μαθητής του Βούλγαρη, Ιώσηπος Μοισιόδαξ. Άρχισε λοιπόν διαμάχη για χρήση της αρχαίας αττικής διαλέκτου από τη μια και τη διαμόρφωση μιας νεοελληνικής κοινής γλώσσας, κατανοητής από τα λαϊκά στρώματα. Οι

πρώτοι, οι οπαδοί της λαϊκής γλώσσας, για να φωτισθεί ο λαός, νόμιζαν ότι έπρεπε οι λόγιοί του να χρησιμοποιήσουν τη γλώσσα του, ενώ οι δεύτεροι οι θιασώτες του αρχαϊσμού, πρέσβευαν ότι μέσα από την αρχαία γλώσσα θα αναστηθεί το δοξασμένο αρχαίο έθνος.²⁰

Έτσι φθάνουμε στον Αδαμάντιο Κοραή, που θεώρησε καλό να ακολουθήσει μια «μέση οδό»²¹ ανάμεσα στην αρχαϊζουσα και στην καθομιλουμένη. Επέλεξε ως βάση τη δεύτερη, αποκαθαρμένη όμως από ξένα στοιχεία και εμπλουτισμένη με λόγια στοιχεία.

Το πρόβλημα όμως που έπρεπε να αντιμετωπίσει το νέο κράτος ήταν αυτό της γλωσσικής ομογενοποίησης του χώρου και του πληθυσμού του. Η ανάγκη συγκρότησης μιας ενιαίας γλώσσας της διοίκησης, που θα χρησιμοποιείται από όλους τους εκφραστές των επίσημων θεσμών με τον ίδιο τρόπο στο σύνολο της επικράτειας. Η εξέλιξη αυτή ήταν απαραίτητη για τον ενιαίο τρόπο των κρατικών θεσμών, της εκπαίδευσης, της δικαιοσύνης, του στρατού.

Η καθομιλουμένη, η γλώσσα του λαού, η δημόδης, δεν ήταν μια ενιαία γλώσσα. Ουσιαστικά επρόκειτο για πολλές διαλέκτους, γεγονός που αποτέλεσε βασικό επιχείρημα των θιασωτών της καθαρεύουσας. Αυτή την πραγματικότητα παρουσίασε ανάγλυφα η *Βαβυλωνία* του Δημήτριου Βυζάντιου.

Σε αυτή την ανομοιομορφία και αδυναμία μέχρι εκείνη την εποχή των υποστηριχτών της καθομιλουμένης να διαμορφώσουν έναν κοινά αποδεκτό και κατανοητό από όλους τύπο δημοτικής, υπερίσχυσε μια καθαρεύουσα, που προσέγγιζε όσο ήταν δυνατό την αρχαία ελληνική.

Το ρεύμα αυτό υπηρετήθηκε πιστά από τους διανοούμενους της Πρώτης Αθηναϊκής Σχολής. Παράλληλα, το Πανεπιστήμιο Αθηνών, η μέση εκπαίδευση και η διοικητική ιεραρχία διαμόρφωναν κοινωνικές

²⁰ Βλ. Κ.Θ.Δημαρά, ΙΝΛ,σσ 202-203

²¹ Βλ.Α.Ε. Μέγα, Ιστορία του γλωσσικού ζητήματος, Β,σ.49

κατηγορίες που συνέδεαν την καθαρεύουσα με την κοινωνική και μορφωτική τους υπεροχή. Η καθαρεύουσα από όργανο για την πολιτική και πολιτισμική ενοποίηση του κράτους κατέστη στοιχείο κοινωνικής διαφοροποίησης. Αποτέλεσε τη γλώσσα της κοινωνικής και πνευματικής ηγεσίας του τόπου, έγινε ο γραπτός και επίσημος κώδικας επικοινωνίας, που ήταν όμως ελάχιστα κατανοητός από πλατύτερα στρώματα του πληθυσμού.

Επίσης δεν πρέπει να ξεχνά κανείς το ευρύτερο πνευματικό πλαίσιο μέσα και έξω από τη χώρα. Η κλασική Αρχαιότητα, της οποίας την κληρονομιά διεκδικούσαν οι Νεοέλληνες, αποτελούσε ένα από τα σημαντικότερα πολιτισμικά πρότυπα της εποχής. Από αυτήν αντλούσαν στοιχεία και αυτήν προσπαθούσαν να οικειοποιηθούν τα περισσότερα κοινωνικά και πνευματικά ρεύματα στο δυτικό κόσμο.

Η επιλογή της αρχαϊζουσας ήταν περίπου αυτονόητη σε ένα τέτοιο πλαίσιο. Παράλληλα συνέβαλε στην υπεράσπιση ενός από τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, της καταγωγής των Νεοελλήνων από τους αρχαίους.

Ο αγώνας για την επικράτηση της δημοτικής, ο οποίος συνδεόταν με τα αιτήματα για ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές μεταρρυθμίσεις, ήταν αναπόσπαστα δεμένος και με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Γύρω του συσπείρωσε πολλούς από τους ανθρώπους των ελληνικών γραμμάτων και της διανόησης παρόλες τις μεταξύ τους αποκλίσεις κυρίως ως προς τις κοινωνικοπολιτικές προεκτάσεις του δημοτικισμού. Η εποχή διακρίνεται από μεγάλη μαχητικότητα και έχει χαρακτηριστεί ως η “ήρωική εποχή του δημοτικισμού”. Για πρώτη φορά οι δημοτικιστές συσπειρώνονται σε οργανώσεις, αναλαμβάνοντας περισσότερο δυναμικό ρόλο στην πνευματική ζωή του τόπου.

Αυτή την εποχή δίνουν σημαντικά κομμάτια από το έργο τους που έχει ήδη εγκαινιαστεί τα προηγούμενα χρόνια μια σειρά πεζογράφων

καταγόμενων από την ελληνική επαρχία, με ενδιαφέροντα ηθογραφικά, εκφραστικό μέσο το διήγημα και γλώσσα λαϊκή που δεν έχει ακόμα βρει το λόγιο χαρακτήρα, στον οποίο θα καταλήξουν ο Παλαμάς και οι γύρω του: ο Χρήστος Χρηστοβασίλης από την Ήπειρο, ο Σπήλιος Πασαγιάννης από την Πελοπόννησο, ο Ιωάννης Κονδυλάκης από την Κρήτη, ο Γιάννης Βλαχογιάννης από τη Ναύπακτο, ο Αντώνης Τραυλαντώνης από το Μεσολόγγι, ο Στέφανος Γρανίτσας από τη Ρούμελη, ο Παύλος Νιρβάνας, ο Ανδρέας Καρκαβίτσας. Απολαμβάνοντας απόλυτη αναγνώριση από το κοινό του συνεχίζει το έργο του ο Γρηγόριος Ξενόπουλος (1867-1951), ο οποίος περνά με άνεση στο είδος του μυθιστορήματος από το διήγημα, ενώ έχει ήδη αφήσει στο έργο του το περιβάλλον της Ζακύνθου για το μικροαστικό περιβάλλον της Αθήνας.

Τα σπουδαιότερα από τα έργα του παραθέτονται παρακάτω, οι αυτοτελείς εκδόσεις και όχι οι πρώτες δημοσιεύσεις τους σε περιοδικά και εφημερίδες ²²

Διηγήματα: *Ελληνικού αγώνος το τριακοσιόδραχμον έπαθλον* (1885), *Μητριά* (1890), *Στρατιωτικά Διηγήματα* (1892), *Διηγήματα* (Σειρά Πρώτη, 1901, Σειρά Δεύτερα, 1903, Σειρά Τρίτη 1907) *Ο κακός δρόμος* (1912), *Στέλλα Βιολάντη ή Έρωσ Εσταυρωμένος* (1914), *Πετριές στον ήλιο* (1919), *Το Ζακυνθινό Μαντήλι* (1921), *ο Μινώταυρος* (1925), *Ο Τρελλός με τους κόκκινους κρίνους* (1926) κ,α,

Μυθιστορήματα: *Άνθρωπος του κόσμου* (1888), *Νικόλαος Σιγαλός* (1890), *Μαργαρίτα Στέφα* (1906), *Ο Κόκκινος Βράχος* (1915), *ο Πόλεμος [11912-1913]* (1919), *Λάουρα* (1921), *Ισαβέλα* (1923), *Η Τρίμορφη γυναίκα* (1924), *Ένας σύγχρονος Μεσαίωνας: Τερέζα Βάρμα-Δακόστα* (1926), *Πλούσιοι και Φτωχοί* (1926), *Τίμοι και άτιμοι* (1926),

²² Πέτρος Μαρκάκης «Βιβλιογραφία Γρηγορίου Ξενόπουλου [Πρώτη Συμβολή]» Νέα Εστία, τόμ.50, τεύχ. 587, Αθήνα, Χριστούγεννα 1951, σς.γ-η

Τυχεροί και άτυχοι (1927), Ο Κατήφορος (1928), Μυστικοί Αρραβώνες (1929) κα.

Θέατρο: *Φοιτηταί, (1921) Στέλλα Βιολάντη (1923) Το μυστικό της κοντέσσας Βαλέραινας, (1928) Φωτεινή Σάντρη, (1930) Πειρασμός (1930) κα.*

Μεθοδολογικό πλαίσιο

Στη συγκεκριμένη εργασία χρησιμοποιείται μεθοδολογικά η ανάλυση περιεχομένου (Content Analysis) υπό την οπτική του Φύλου, η οποία θεωρείται ιδιαίτερα αποτελεσματική στην ανάλυση διαφόρων μορφών προφορικού ή γραπτού λόγου²³. Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης διαδικασίας μπορεί να αναλυθεί το περιεχόμενο γραπτών κειμένων, προφορικών επικοινωνιών ή/και προφορικής αλληλεπίδρασης. Η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου προϋποθέτει την εστίαση του ενδιαφέροντος του/της ερευνητή/-τριας στην ανάλυση μορφών επικοινωνίας, αποτελεί δε είδος αναλυτικής παρατήρησης του επικοινωνιακού υλικού²⁴.

²³ Παρότι η μέθοδος έχει συνδεθεί κυρίως με την ανάλυση του γραπτού και προφορικού λόγου στο πλαίσιο των ΜΜΕ, ωστόσο μπορεί να εφαρμοστεί σε οποιοδήποτε επικοινωνιακό λόγο ή μήνυμα, ανεξάρτητα από τη μορφή τους. Σύμφωνα δε με τον Ιωσηφίδη (2003:62-63), η ανάλυση περιεχομένου αποτελεί μέθοδο έρευνας και ανάλυσης της κοινωνικής επικοινωνίας, αλλά κυρίως των κοινωνικών της προεκτάσεων και συνεπειών.

²⁴ Δημητρόπουλος, 2004:147-148

Δείγμα

Το υλικό που αναλύεται εν προκειμένω αποτελούν τέσσερα έργα του Ξενόπουλου που απηχούν σε σημαντικό βαθμό τις δομές, τις αντιλήψεις, τα πρότυπα και το σύστημα ιδεών της κοινωνίας στο πλαίσιο της οποίας δημιουργήθηκαν. Επιβάλλεται να εξετασθούν σε συνάρτηση με τις κοινωνικές, πολιτισμικές και ιστορικές συνθήκες υπό τις οποίες γεννήθηκαν, με το πρόσωπο του δημιουργού τους κλπ. Μελετώντας τα έργα του Ξενόπουλου και αναλύοντάς τα ως κοινωνικά δημιουργήματα υπό την οπτική του Φύλου μπορούμε να καταλήξουμε σε συμπεράσματα σχετικά με την έμφυλη διαστρωμάτωση της κοινωνίας και το έμφυλο σύστημα αξιών της, καθώς η ανάλυση περιεχομένου επιτρέπει τη συστηματική διερεύνηση των κειμένων, επικεντρώνοντας στα βασικά θέματα που καλύπτουν τα κείμενα, στη συγκριτική τους σημασία, στο χώρο ή στο χρόνο που γίνονται οι αναφορές τους κα.²⁵

Μονάδα καταγραφής και Κατηγορίες

Ως μονάδα καταγραφής της μελέτης αυτής αποτελεί το πρόσωπο²⁶. Εξετάζονται λχ. οι ρόλοι²⁷, η κοινωνική θέση και άλλα χαρακτηριστικά

²⁵ Weber, 1990:37 Σύμφωνα με τον R.P.Weber (1990:28), «η ανάλυση περιεχομένου είναι η ερευνητική μέθοδος που χρησιμοποιεί συγκεκριμένους κανόνες για την εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων που προκύπτουν από την ανάλυση γραπτών κειμένων».

²⁶ Ιωσηφίδης, 2003:63

²⁷ Υπάρχουν πολλά διαφορετικά στοιχεία και διαστάσεις της διαμόρφωσης του κοινωνικού ρόλου του φύλου. Ορισμένες από τις πιο κοινές διακρίσεις που μπορούν να γίνουν ως προς τα χαρακτηριστικά συμπεριφοράς μεταξύ των δύο φύλων, που αναφέρονται ως «το περιεχόμενο των ρόλων του κοινωνικού φύλου» είναι οι

των ηρωίδων των συγκεκριμένων έργων. Υπόψη λαμβάνονται ιδιαίτερα οι διανθρώπινες σχέσεις που τόσο επηρεάζουν την πλοκή και την εξέλιξή τους. Έτσι αναζητούνται οι διαφυλικές και ενδοφυλικές σχέσεις, οι συγκρούσεις και οι πιθανές αντιστάσεις που εντοπίζονται, οι συμμαχίες που προκύπτουν κλπ. στο πλαίσιο πάντοτε της ελληνικής κοινωνίας των αρχών του εικοστού αιώνα.

Τον κύριο κορμό της ανάλυσης περιεχομένου αποτελεί ως γνωστόν η κατηγοριοποίηση η οποία συνίσταται στη διαδικασία κωδικοποίησης των δεδομένων βάσει συγκεκριμένων κατηγοριών. Στη διάρκειά της ο/η ερευνητής/-τρια ερμηνεύει το περιεχόμενο της υπό ανάλυση επικοινωνιακής μονάδας σύμφωνα με τις κατηγορίες που έχει κατασκευάσει. Οι κατηγορίες που επιλέχθηκαν για την παρούσα εργασία καθορίστηκαν τόσο από τους σκοπούς της, όσο και από το θεωρητικό της υπόβαθρο. Η επιλογή του προσώπου ως μονάδας καταγραφής και μάλιστα των ηρωίδων των έργων επιβάλλει να χρησιμοποιηθούν κατηγορίες που θα συμβάλλουν στη βαθύτερη κατανόηση της θέσης, των ρόλων και των αξιών που χαρακτηρίζουν τις ηρώιδες σε αντιπαράθεση ή/και συμπόρευση με τα κυρίαρχα συστήματα αξιών, συμπεριφορών και κοινωνικών προσδοκιών της εποχής τους, που συνδέονται με τα Φύλα. Ως τέτοιες επιλέχθηκαν:

1. Καταγραφή των έμφυλων κοινωνικών ρόλων, με ταυτόχρονο προσδιορισμό της σφαίρας της συλλογικής δραστηριότητας εντός της οποίας οι ρόλοι εκπληρώνονται²⁸.

δραστηριότητες και τα ενδιαφέροντα (εργασία, οικιακοί ρόλοι και καθήκοντα κλπ.), τα ατομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά(προσωπικότητας και συμπεριφοράς), κοινωνικές σχέσεις, συμβολική επικοινωνία κ.ά.(Turner,1998:19)

²⁸ Mead,1967-Stratarn,1972

2. Προσδιορισμός των σχέσεων εξουσίας, κυριαρχίας, υποταγής και συμμόρφωσης, όπως αυτές εμφανίζονται τόσο μεταξύ των Φύλων όσο και στο εσωτερικό των Φύλων.
3. Καθορισμός της ισχύος (δύναμης) που διαθέτουν οι ηρωίδες των συγκεκριμένων εξεταζόμενων έργων
4. Θρησκευτικές ταυτότητες και αναπαραστάσεις των γυναικών στα υπό διερεύνηση έργα του Ξενόπουλου
 - 4.α Γάμος
 - 4.β Προίκα
 - 4.γ Βία
 - 4.δ Έρωτας
 - 4.ε Εργασία

Τα κοινωνικά Φύλα στο έργο του Ξενόπουλου

1. Εισαγωγή

Ξεκινώντας κανείς να μελετήσει το θεατρικό έργο του Ξενόπουλου δε θα αργήσει να διαπιστώσει πως πρόκειται για έργο κατεξοχήν γυναικοκεντρικό, καθώς ο μεγάλος έλληνας συγγραφέας και ποιητής αναθέτει συνειδητά και χωρίς ενδοιασμούς τους πρωταγωνιστικούς ρόλους των έργων του σε γυναίκες. Οι ηρωίδες του προέρχονται από την καθημερινή ζωή. Συχνά οι δραματικές αντιφάσεις που βιώνουν ερμηνεύονται από τη σχέση τους με το κοινωνικό τους περιβάλλον (σύγκρουση/υποταγή), τις αντιλήψεις, τα έθιμα, τις πίστεις, τις παραδόσεις, τις κληροδοτημένες αυτές ιδέες αιώνων με τις οποίες ζουν το βίο τους οι γυναίκες και στην Ζάκυνθο. Γυναίκες που ζουν, δρουν, αντιδρούν στο πλαίσιο ενός κοινωνικού περιβάλλοντος εχθρικού προς το φύλο τους, γυναίκες που πάσχουν, που υφίστανται τις συνέπειες των αποφάσεων που άλλοι έχουν πάρει γι' αυτές, γυναίκες υποταγμένες ή εξεγερμένες, γυναίκες πάντως τραγικές», που προστίθενται με τη σειρά τους στην αρχέγονη αλυσίδα των θηλυκών γυναικείων προτύπων που μας προσφέρει η παγκόσμια λογοτεχνία.

Έμπειρος, παρατηρητικός, ευαίσθητος και κοινωνικά συνειδητοποιημένος χρησιμοποίησε τις γυναίκες ως υποδείγματα για ηρωίδες που ονειρευόταν και επεδίωκε να αποτυπώσει στο χαρτί αλλά και να ενσαρκώσει στη σκηνή. Η σκληρή και άχαρη καθημερινότητα των γυναικών η στενή και άτεγκτη επιβεβλημένη στις γυναίκες ηθική, διαμόρφωσαν ασφυκτικά έμφυλα όρια, με τα οποία προφανώς συχνά συγκρούστηκαν και προσπάθησαν να τα υπερβούν προσφέροντας θέματα και έμπνευση στο συγγραφέα.

Το μέγεθος και το πλήθος των πληροφοριών που προκύπτει από το έργο του Ξενόπουλου, ιδιαίτερα το θεατρικό του, αποτελεί τη δική του «ακούσια» συμβολή στη διαμόρφωση της κοινωνικής ιστορίας των γυναικών²⁹, ενώ ταυτόχρονα επιτυγχάνει μια σύγκλιση λόγου – ενός ανδρικού πάντοτε λόγου για τις γυναίκες – και κοινωνικής πρακτικής κι αυτό αποτελεί αξιοσημείωτο γεγονός, αν λάβουμε υπόψη μας το μακραίωνα διαχωρισμό της κοινωνικής ιστορίας και της ιστορίας των ιδεών και της κουλτούρας³⁰. Παράλληλα, αποκαλύπτει και ανεπαίσθητες μεταβολές που συντελούνται στις κοινωνικές και διανθρώπινες σχέσεις. Είναι φυσικά προφανές πως το έργο του Ξενόπουλου δε λειτουργεί ως μια γραμμική αφήγηση της κατάστασης των γυναικών, αλλά πρόκειται μάλλον για επιμέρους εκθέσεις πάνω στη μακριά διάρκεια των κοινωνικών, νομικών, πολιτικών και πολιτιστικών μορφών που

²⁹Cartledge,2007:53-80 Στην προσπάθεια της Ιστορίας των γυναικών να διευρύνει το περιεχόμενό της χρησιμοποιώντας πηγές που είχαν αγνοηθεί ή γνωστές πηγές από διαφορετική οπτική, σημαντική βοήθεια πρόσφεραν ιστορικοί τομείς και όχι μόνο, οι οποίοι παρουσιάζουν ενδιαφέρουσα ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια στη διεθνή βιβλιογραφία: η κοινωνική Ιστορία, η Ιστορία των νοοτροπιών, η «Ιστορία από τα κάτω» και η Κοινωνική Ανθρωπολογία. Οι ιστορικοί από το χώρο της κοινωνικής ιστορίας λ.χ. προσπάθησαν να ανακαλύψουν αυτό που ο Wachtel περιέγραψε ως «το όραμα των ηττημένων» και έστρεψαν το ενδιαφέρον τους «σε εκείνους και εκείνες που δεν είχαν δικαίωμα στην ιστορία», σύμφωνα με τη φράση του L. Febvre. Εξέτασαν τις κοινωνικές δομές, την οργάνωση των εργασιακών σχέσεων, την οικογένεια και την καθημερινή ζωή, τις τυπικές και άτυπες μορφές κοινωνικής διαμαρτυρίας και φώτισαν δραστηριότητες και εμπειρίες γυναικών, αν και πρέπει να επισημάνουμε πως βασική κατηγορία ανάλυσης αποτελεί γι' αυτούς/-ές η κοινωνική τάξη, ενώ οι έμφυλες σχέσεις εμφανίζονται λιγότερο σημαντικές.

³⁰ Brett,2007:211-242

«συγκρότησαν τα σχήματα των ειδικών σχέσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών», για να θυμηθούμε και τη Μ. Περό³¹.

Ο τόπος, λοιπόν, ο χρόνος, τα πρόσωπα (φυσικά ή υπερφυσικά), οι συνθήκες, το ένστικτο και τα προσωπικά βιώματα, κινούν το νήμα της ζωής των ηρωίδων - επιβάλλουν τον τρόπο ζωής τους - τις αποφάσεις που πρέπει να πάρουν, αποφάσεις και συμπεριφορές που συχνά συγκρούονται με τις ενδόμυχες ανάγκες και επιθυμίες τους. Πρόκειται γι' αυτό που η έμφυλη επιστήμη αποκαλεί έμμεσο κοινωνικό εγκλεισμό, ο οποίος λειτουργεί τόσο καταναγκαστικά, ώστε πολλές ηρωίδες επαναστατούν, εναντιώνονται και ξεπερνούν τα κοινωνικά και μάλιστα έμφυλα προσδιορισμένα όρια. Όταν πια η ανατροπή ολοκληρωθεί, καθώς η βαθιά πατριαρχική κοινωνία είναι ανέτοιμη και εντελώς απρόθυμη να την αποδεχθεί, ο θάνατος σαν συνέπεια, τιμωρία ή αυτοκαταστροφή, εμφανίζεται ως η μοναδική λύση.

Ο Ξενόπουλος είναι ένας ακόμα άνδρας που γράφει για τις γυναίκες. Το γεγονός παρουσιάζει ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον, βρίσκεται στο κέντρο της προσοχής των κοινωνιολογοτεχνικών Σπουδών του Φύλου (gender studies)³², καθώς με την ανάπτυξη των τελευταίων,

³¹ Μ. Περό 1998:16

³² Το πλήθος των ειδικών μελετών και των ιστορικών και εμπειρικών ερευνών πρόσφερε τη δυνατότητα να θεμελιωθεί από τη δεκαετία του '60 και μετά ένας νέος επιστημονικός κλάδος, ο κλάδος των γυναικείων σπουδών, ο οποίος ανταποκρίνεται πλήρως στην αυστηρή έννοια του όρου επιστήμη. Σήμερα, έχει μετεξελιχθεί σε Σπουδές του Κοινωνικού Φύλου (Gender Studies) και συνεπάγονται τη συστηματική, αντικειμενική μελέτη των εμπειρικών φαινομένων και το σύνολο των γνώσεων που προκύπτουν απ' αυτήν. Οι Σπουδές του Κοινωνικού Φύλου ως ειδικός επιστημονικός κλάδος, χρησιμοποιούν όλες τις γνωστές και στους άλλους κλάδους της επιστήμης μεθόδους, δηλαδή την παρατήρηση, τη θεωρητική μελέτη, την εμπειρική έρευνα, την ανάλυση, τη στατιστική κλπ. Εκτός όμως αυτών, λόγω ακριβώς του ειδικού αντικειμένου μελέτης, έχουν ανάγκη άμεση και άλλων βασικών επιστημονικών

έχει πάψει να φαίνεται αυτονόητο, φυσικό και προπάντων ουδέτερο³³ Σήμερα έχει γίνει αποδεκτό, όπως προαναφέρθηκε, ότι οι ηρωίδες των μεγάλων αριστουργημάτων απεικονίζουν τις αναπαραστάσεις για τις γυναίκες που έχουν οι άνδρες δημιουργοί τους³⁴ και οι οποίες αφενός διαμεσολαβούνται από το πατριαρχικό αξιακό τους σύστημα και τις κοινωνικές άμυνες του φύλου τους, αφετέρου είναι στερημένες από τη βιωματική εμπειρία του γυναικείου φύλου με προεξέχουσα την αναπαραγωγική εμπειρία. Αυτός είναι άλλωστε, σύμφωνα με την κοινωνιολογία της λογοτεχνίας του Φύλου, ο λόγος που ένα έργο γραμμένο για τις γυναίκες από τους άνδρες χαρακτηρίζεται «*φιλογυναικείο*», όταν είναι, και όχι φεμινιστικό³⁵.

Το έργο του Ξενόπουλου εντάσσεται ακριβώς στη «φιλογυναικεία» λογοτεχνία. Ο συγγραφέας γράφει για τη ζωή την καθημερινότητα, τις επιθυμίες των γυναικών. Οι γυναίκες για το συγγραφέα αποτελούν μυστήριο. Έλκεται από το μυστήριο αυτό, γοητεύεται και προσεγγίζει με ιδιαίτερη ευαισθησία τη γυναικεία ψυχή και ιδιοσυγκρασία, κάτι που σπάνια συναντάμε σε άντρες συγγραφείς που γράφουν για τις γυναίκες. Συχνά δε καταφέρνει να υπερβεί τα πρότυπα των παραδοσιακών ρόλων που αποδίδονται συνήθως από τους άνδρες συγγραφείς στις ηρωίδες των έργων τους, εξασφαλίζοντας – στο

κλάδων, καθώς και εκτεταμένων κοινωνιολογικών, ψυχολογικών, πολιτικών και άλλων ερευνών και αυτή ακριβώς η διεπιστημονική τους φύση δίνει μια πλήρη επιστημονική κατάρτιση σε όσες/-ους ασχολούνται μ' αυτές. (Anderson,1983-Blau,1981-Brown-McCarthy,1985-Καλτσόγια-Τουρναβίτη,1992).

³³ Καλτσόγια-Τουρναβίτη,1992:3-7

³⁴ Blundel,2004

³⁵ Γκασούκα, 1998:17 και 2004:722-727

μέτρο των ανδρικών του δυνατοτήτων – μια ειλικρινή και ουσιαστική διερεύνηση του γυναικείου εαυτού και των εκφάνσεών του. Στο σημείο αυτό όμως συναντάται και με κάποιους άλλους συγγραφείς όπως τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη που από τη συμπάθεια και τη συμπόνια τους προς τα δεινά που οι γυναίκες υφίστανται εξαιτίας του φύλου τους, αλλά και της κοινωνικής τους τάξης, τα έργα τους μοιάζουν καμβάδες κεντημένοι με τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τις πράξεις των γυναικών ηρωίδων, στοιχεία από το χαρακτήρα των οποίων δε δυσκολεύονται να αναγνωρίσουν κυρίως οι αναγνώστριες που όχι σπάνια ταυτίζονται μαζί τους. Ταυτόχρονα αρθρώνεται ένας κοινός λόγος, βαθιά υπερασπιστικός, που καταφέρνει να συμπαρασύρει ακόμα και τους πιο συντηρητικούς κατηγορούς του γυναικείου φύλου και των μη κοινωνικά αποδεκτών επιλογών του.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά στον Ξενόπουλου αξίζουν δύο επισημάνσεις:

α) Η διάχυση της ισχύος του άγραφου του εθιμικού δικαίου, του κανόνα της κλειστής κοινωνίας όπως τον προσδιορίζει η Μαρί Ελιζαμπέτ Αντμάν³⁶, κανόνα που κατέχει δεσπόζουσα θέση στην κοινωνική συγκρότηση των φύλων. Συνήθως τα έθιμα και το δίκαιο που προκύπτει απ' αυτά – όπως και το γραπτό δίκαιο άλλωστε – προσλαμβάνονται σαν «ουδέτερες καταστάσεις», «αντικειμενικές» ως προς τα υποκείμενά τους, άνδρες και γυναίκες, που «φυσιολογικά» τις βιώνουν με τον ίδιο τρόπο. Ωστόσο η οπτική του φύλου καθιστά εμφανή τη διακριτική μεταχείριση των γυναικών, ένα είδος αντικειμενικοποίησής τους. Απ' αυτή έλκει την καταγωγή της η έμφυλη κατωτερότητά τους, *sexus infirmius*, που θα κληροδοτηθεί και θα αποτυπωθεί ρητά στο γραπτό δίκαιο³⁷. Το βέβαιο

³⁶ Μαρί Ελιζαμπέτ Αντμάν (1987)

³⁷ Κραβαρίτη, 1996:45

είναι πως οι σχέσεις των γυναικών σε μια κλειστή κοινωνία είναι διαφορετικές απ' αυτές των ανδρών και διαφορετική η βιωματική τους εμπειρία. Ωστόσο οι ταυτότητες και των δύο φύλων στο πλαίσιο των παραδοσιακών κοινωνιών δομούνται απ' αυτόν ακριβώς το νόμο. Στο ίδιο ανδροκεντρικό πλαίσιο είναι ευδιάκριτες «αρσενικές» και «θηλυκές» κλίμακες αξιών, ασύμμετρες και ιεραρχημένες, καθώς οι τελευταίες «σίγουρα δεν προέρχονται απ' τη μικρή σωματική διαφορά, αλλά από διαφορετικές κοινωνικές πρακτικές, από μια διαφορετική χρήση του χρόνου, αξίες που έχουν χαλκευθεί πάνω από όλα από τους δεσμούς και το σύνδεσμό τους με τα παιδιά»³⁸.

Αυτό το είδος του τοπικού δικαίου, τα όρια και οι απαγορεύσεις που θεσπίζει, οριοθετεί με τον πιο καθαρό τρόπο τις διακρίσεις ανάμεσα στα φύλα και εκφράζει το σύνολο των μύθων, των ιδεολογημάτων και των απεικονίσεων που περιβάλλει αυτές τις διακρίσεις. Στο λεξιλόγιό του απαντώνται οι διαφορετικές κοινωνικές αξίες που αποδίδονται στο κάθε ένα από τα φύλα, αλλά και οι κοινωνικές πρακτικές που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο περιορίζουν (ή κάποτε διευκολύνουν) τη δράση των γυναικών: διαδικασίες κληρονομικής μεταβίβασης εξουσίας, υποχρεώσεων, αγαθών, είδη γάμου, διαδικασίες της προίκας, συναλλαγές της καθημερινής ζωής, καταμερισμός της εργασίας κλπ. Με προεξέχουσες γενικά τις σχέσεις συγγένειας – τόσο έντονες και τόσο ιδιαίτερες στο έργο του Ξενόπουλου – και τα παράγωγά τους και για τους άνδρες και για τις γυναίκες³⁹.

³⁸ Thurston,2007:61

³⁹ Γκασούκα,2004

β) Το γεγονός πως η δράση των «γυναικοκεντρικών» του έργων αφορά αυτές τις συγγενικές σχέσεις αλλά και μια σειρά ευρύτερων κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες, ωστόσο, αναπτύσσονται και οξύνονται κατεξοχήν στο εσωτερικό του γυναικείου Φύλου, σαν μια υπόθεση που αφορά αποκλειστικά στις γυναίκες, ορατές και πάλλουσες. Αντίθετα το πατριαρχικό κοινωνικό πλαίσιο και η ανδρική εξουσία εννοούνται, διαχέονται και συμβολίζονται κυρίως δια του λόγου που αρθρώνουν οι ίδιες οι γυναίκες. Κατά κανόνα κάποιες από τους γυναικείους χαρακτήρες εμφανίζονται να έχουν ενστερνιστεί και «εσωτερικεύσει» τα πατριαρχικά προστάγματα και να μετατρέπονται σε φύλακές τους (gatekeepers) και ελέγκτριες της ζωής των άλλων γυναικών στο όνομά τους.

Ολοκληρώνοντας κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί πως στην προσπάθεια μιας ψύχραιμης ανάλυσης του έργου του Ξενόπουλου από τη σκοπιά του κοινωνικού φύλου είναι ορατός ο κίνδυνος απώλειας της «ουσίας» του συγγραφέα. Ακριβώς για την αποφυγή αυτού του κινδύνου παρατίθεται ένας σημαντικός αριθμός αποσπασμάτων των έργων που μελετώνται κι έτσι είναι ο ίδιος ο λόγος του δημιουργού που πιστοποιεί και επιβεβαιώνει τα συμπεράσματα της μελέτης.

Θηλυκές ταυτότητες και αναπαραστήσεις γυναικών στα υπό διερεύνηση έργα του Ξενόπουλου

Γάμος

Το μυθιστόρημα για τον Ξενόπουλο δεν είναι μια εξομολόγηση, αλλά μία εξερεύνηση του τι είναι ζωή. Τα πάθη των ηρώων του ήταν αποτέλεσμα της επίδρασης του περιβάλλοντος, των οικονομικών-κοινωνικών συνθηκών και των νέων ηθών μετά την άνοδο της αστικής τάξης. Τη σύγκρουση του παλιού και του νέου την είδε στην κοινωνία και στην οικογένεια και υπέδειξε πως η κοινωνική διάκριση θεμελιώνεται στον πλούτο αλλά και στο φύλο.

Στα υπο διερεύνηση έργα του Ξενόπουλου «*Στέλλα Βιολάντη*», «*Μαργαρίτα Στέφα*», «*Αδελφούλα μου*» και στον «*Κόκκινο Βράχο*» οι ηρωίδες είναι οι σημαντικές, συχνά ασυνήθιστες και ο ρόλος τους στην εξέλιξη των ιστοριών καθοριστικός, αφού αυτές κινούν τα νήματα της ζωής τους. Πρόκειται για γυναίκες που δρουν ασυνήθιστα, παραβαίνουν τους κοινωνικούς κανόνες της εποχής και κάποτε φτάνουν ως τη σύγκρουση και τη ρήξη με το περιβάλλον τους.

Οι δύο κορυφαίες ηρωίδες η *Στέλλα* αλλά και η *Μαργαρίτα Στέφα* πίσω από τη φαινομενική υποταγή τους και το συμβιβασμό τους με την πατριαρχική τάξη πραγμάτων, εμφανίζουν μια πρόιμη συνείδηση του Φύλου, και με προσωπική απόφαση αρνιούνται το γάμο, αφού αντιλαμβάνονται τους όρους και τις προϋποθέσεις με τις οποίες οι γυναίκες οδηγούνται σ' αυτόν καθώς και τις συνέπειες που έχει η όλη διαδικασία για τη μετέπειτα ζωή τους.

Από πολύ νωρίς ως γνωστόν τα κορίτσια αποκτούν διαπραγματευτική αξία και ολόκληρη η οικογενειακή μέριμνα, συγκεντρώνεται στην περιφρόρηση και την πιθανή διεύρυνση αυτής της αξίας. Η αξία

σχετίζεται κατεξοχήν με την αγνότητα του κοριτσιού, αφού η γυναίκα θεωρείται τμήμα της ιδιοκτησίας ενός άνδρα που πρέπει να μείνει απαραβίαστο. Η γυναικεία αξία ταυτίζεται με την αγνότητα, η απώλεια της οποίας συνεπάγεται απώλεια της αξίας και των αρετών που την περιβάλλουν: τιμής, ντροπής, σεμνότητας κλπ. Η τιμή των γυναικών θεωρείται η καλύτερη προίκα που θα τις συνοδεύει μέχρι τη στιγμή που θα τις επιλέξει ο σύντροφος που θα ανήκει στο ίδιο κοινωνικό status.

Στο έργο «Στέλλα Βιολάντη», ο γάμος με ένα άτομο της ίδιας κοινωνικής τάξης θα σώσει την τιμή της οικογένειας του Παναγή Βιολάντη, του πατέρα της Στέλλας που από τη στιγμή που έμαθε ότι η κόρη του έστειλε μια ερωτική επιστολή στο Χρηστάκη Ζαμάνο σε ένα γοητευτικό νέο που εργαζόταν στο Αγγλικό Τυπογραφείο της περιοχής, με την οποία του δήλωνε την αγάπη της, θεωρεί ότι προσέβαλε το καλό όνομα της φαμίλιας του. *Τι υπόληψη θα είχε πλέον γι αυτόν, και το σπίτι του, αν ήξερε πως ένας παλιοτηλεγραφετής επήρε το θάρρος να του γυρέψει την κόρη του, και πως η κόρη του έκαμε τέτοιο κίνημα? Τι είναι αυτά που κάνεις μωρή? Εφώναζε ο Παναγής έξω φρενών. Πώς έγραψες εσύ τέτοιο πράγμα. Το ορμέμφυτο κίνημα εξύπνησε όλη την κακία του Παναγή.*⁴⁰

Αλλά και τα λόγια του αδελφού της ηρωίδας Ντάντη αποδεικνύουν ότι ο γάμος της με ένα άλλο πρόσωπο, θα σώσει τη φήμη της οικογένειας από τα σχόλια και τις κακοβουλίες του κοινωνικού περίγυρου «*Μπορεί να μην επιμένει πια για κείνο τον παλιάνθρωπο, και αν την καλοπιιάσουμε, μπορεί να θελήσει να πάρει κανέναν άλλο- ε καιρός της είναι- και έτσι το πράγμα να διορθωθεί με ησυχία. Δεν με γνοιάζει για κείνη, με γνοιάζει για μας, για το σπίτι μας.*»⁴¹ Φυσικά η αντίδραση της Στέλλας ήταν αναμενόμενη.

⁴⁰ Γρ. Ξενόπουλος «Στέλλα Βιολάντη», ό.π., σ.38

⁴¹ Γρ. Ξενόπουλος «Στέλλα Βιολάντη», ό.π., σ.47

Επίσης και στη «*Μαργαρίτα Στέφα*», ο παππούς της ηρωίδας επιθυμεί να παντρέψει την εγγονή του με έναν άνδρα που ανήκει στην ίδια κοινωνική τάξη με την οικογένειά του, υποστηρίζοντας ότι δεν υπήρχε γάμος πιο ευτυχισμένος από εκείνον που αγωνιζόταν να καταφέρει....οι Κατσαρουλαίοι ήταν άνθρωποι της σειράς τους με τις ίδιες ιδέες, έντιμοι χριστιανοί και αρκετά πλούσιοι. Ο Νιόνιος, το σκεύος της εκλογής, ήταν παιδί για το οποίο δεν άκουσε ούτε ένα στόμα να πει κακό, παιδί της δουλειάς και της τιμής και της ησυχίας, που δεν είχε κανείς να φοβηθεί το παραμικρό.... Γιατί να μην ακούει το νιόνιο της?...Γιατί να μη θέλει να είναι δοξασμένη κυρά στο κατσουρελείκο?⁴²

Η πατριαρχική κοινωνία έχει κλείσει τη γυναίκα σε ένα κύκλο θεσμών και απαγορεύσεων για να διατηρήσει την παρθενικότητά της, την αξία της μέχρι το γάμο της. Εάν διατηρήσει την τιμή της, μπορεί να εξασφαλίσει έναν γάμο που θα τη βοηθήσει να ανέβει κοινωνικά, να γίνει δοξασμένη κυρία. Ουσιαστικά δεν ανήκει από μόνη της σε κάποια κοινωνική θέση ή τάξη, παρά μόνο μέσω του πατέρα, αρχηγού της οικογένειας. Στην περίπτωση που είναι ορφανή από γονείς, όπως η *Μαργαρίτα Στέφα* ο παππούς οφείλει να διαφυλάξει την αξιοπρέπειά της. Χαρακτηριστική είναι η αγωνία του για τα σχόλια του κόσμου «που το τόσο το κάνει τόσο, που παρεξηγεί αιώνια και σοφίζεται, που δεν πιστεύει ούτε στη φιλία, ούτε στην αρετή, που δηλητηριάζει και θανατώνει υπολήψεις με τη γλώσσα του και στις ιδιοτροπίες του οποίου όλοι, και μάλιστα όποιος έχει θηλυκό παιδί, είναι υποχρεωμένοι να κλείνουν σα δούλοι-σοι Κύριε, αν θέλουν να έχουν ήσυχο το κεφάλι τους και το σπίτι τους.

Την τιμή των γυναικών «προστατεύει» και ο εγκλεισμός τους στο σπίτι. Εστιάζοντας στις ηρωίδες του ο Ξενόπουλος αναδεικνύει στο πλαίσιο του σπιτιού και του εγκλεισμού που αυτό συνεπάγεται τις

⁴² Γρ. Ξενόπουλος «*Μαργαρίτα Στέφα*»,όπ.π.,σ 71

σχέσεις δύναμης, εξουσίας, υποταγής, σύγκρουσης, αντίστασης, σιωπής, με δυο λόγια αναδεικνύει μια σειρά από πολιτικές σχέσεις που επιβεβαιώνουν μια θεμελιώδη – και συκοφαντημένη – φεμινιστική αρχή, αυτή της πολιτικής διάστασης του «προσωπικού».

Πολλοί συγγραφείς παρουσιάζουν το γάμο ως φυσική επιταγή και κάθε προσπάθεια για την επίτευξή του, νόμιμη ή παράνομη, κάθε μηχανορραφία, κάθε αόρατη παρασκηνιακή δράση και δολοπλοκία, ως αναμενόμενα στοιχεία του γυναικείου χαρακτήρα, απόλυτα συνυφασμένα με την αδύναμη, ηθικά και σωματικά, φορέα του κακού, γυναικεία φύση⁴³. Μια τέτοια φύση, κατά συνέπεια έχει ανάγκη από την άνευ όρων παράδοση και υποταγή σε έναν άντρα που ελέγχοντάς την ολοκληρωτικά θα της εξασφαλίσει την προστασία, την κοινωνική αποκατάσταση και αναγνώριση. Στο σημείο αυτό μικρή σημασία φαίνεται να έχουν οι διαπροσωπικές σχέσεις και τα συναισθήματα.

Ο Ξενόπουλος, εντούτοις φαίνεται να διαφοροποιείται. Αν και παραδέχεται τη στενότητα των ορίων, τονίζει και αναγνωρίζει μια σημαντική και καθοριστική κοινωνική αντίφαση, θύμα της οποίας είναι πάντοτε γυναίκες: Όσες ελπίζουν σε ένα γάμο και μηχανεύονται τρόπους, για να τον πετύχουν χαρακτηρίζονται συνήθως σαν ασήμαντες και ραδιούργες. Όσες ερωτεύονται λοιδορούνται. Όποιες δεν παντρεύονται στιγματίζονται.

⁴³Γκασούκα, 1998

Προίκα

Η προίκα καθόριζε δομικά τη δημιουργία οικογενειών, τις σχέσεις των συγγενών μεταξύ τους, την ανάπτυξη της προσωπικότητας του άνδρα, τη θέση της γυναίκας στην οικογένεια. Η προίκα ήταν ένα είδος ταυτότητας των συζύγων, αφού εξέφραζε την οικονομική ισχύ και κατ' επέκταση την κοινωνική τους θέση ⁴⁴.

Η ύπαρξη της προίκας είχε μεγάλη σημασία για την επαγγελματική ανέλιξη του συζύγου. Ο έρωτας, η εκτίμηση, η έλξη που ένιωθαν για τις μέλλουσες συζύγους τους συνεκτιμώνταν με την προίκα που αυτές διέθεταν.

Στα έργα του Ξενόπουλου που αποτελούν ιστορική καταγραφή των ηθών της εποχής τους, παρουσιάζεται σ' όλη την έκτασή του το καίριο θέμα της προίκας. Στον «Κόκκινο Βράχο» ο Άγγελος σκέφτηκε *«πως ήταν πια καιρός να καλοπαντρευτεί και να ησυχάσει, ένα κορίτσι από μεγάλη οικογένεια και με καλή προίκα, που του προζένευαν τώρα, η Ελίζα Βλαστού, του χαμογελούσε σαν τύχη»*.⁴⁵ Η προίκα φάνταζε πρόκληση για το νεαρό.

Η προίκα αποτέλεσε κυρίαρχο θέμα και στα έργα άλλων συγγραφέων όπως του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη. Το κοινωνικό της περιεχόμενο, οι επιπτώσεις του θεσμού στην κάθε οικογένεια χωριστά και στην κοινωνία γενικότερα, η επίδρασή της στις διαπροσωπικές σχέσεις αλλά και στη δράση και σε αποφάσεις ζωής των ανθρώπων-τουλάχιστον εκείνων που έχουν δυνατότητες επιλογής και είναι συνήθως

⁴⁴ Σε ένα άρθρο ο Πλ. Δρακούλης, που τόσο επηρέασε τη σκέψη του Γρ. Ξενόπουλου, έγραψε ότι ο θεσμός της προίκας οδήγησε ώστε «[...] πηγή όλων των ανθρωπίνων δεινών να είναι ο συνδυασμός της καρδιάς με την τσέπην εντεύθεν η εκτροχιάσις της ερωτικής σχέσεως και η κατάπτωσης του γάμου»

⁴⁵ Γρ. Ξενόπουλος «Κόκκινος Βράχος»,όπ.π.,σ 15

άνδρες- όλα αυτά κατέχουν μεγάλο μέρος στο έργο του συγγραφέα, από το οποίο γίνεται φανερό και η προσωπική του σχέση με το πρόβλημα και η επίδραση στον τρόπο ζωής που ο ίδιος επέλεξε.⁴⁶

Η προίκια, λοιπόν, στην ελληνική κοινωνία στήριξε οικογένειες, βοήθησε στη δημιουργία καλών σταδιοδρομιών, θεμελίωσε σπιτικά, αλλά από την άλλη πλευρά υπήρξε ένα σημαντικός λόγος που αγάπες δεν ολοκληρώθηκαν, άνθρωποι δυστύχησαν, συνειδήσεις διεφθάρησαν. Η προίκια υπήρξε φορέας καλού αλλά και πρόξενος πόνου και απελπισίας, καθώς δεν έπαψαν ποτέ να αποτελούν ταπεινωτικά μέσα και για τον δίδοντα και για τον λαμβάνοντα.⁴⁷

Βία

Ο Παναγής, μόλις έμαθε για την επιστολή που έστειλε η κόρη του στον αγαπημένο της *«εχύθηκε πάνω της, και την άρπαξε από το λαιμό, και την τον έσφιξε να την πνίξει, κι έπειτα την άρχισε γροθιές, και την εχτυπούσε όπου έφτανε, στους ώμους, στο στήθος, στο κεφάλι, και την εχτυπούσε αλύπητα, με λύσσα, να την τελειώσει, να την ξεκάμει, όπως ένας πατέρας μπορεί να χτυπά την κόρη του»*⁴⁸ Πέρα από την ψυχολογική βία, την ασέβεια, τη λεηλασία του προσώπου της νέας τώρα ασκεί και σωματική βία. Κανείς δεν τολμά να του αντιμιλήσει, ουδείς δικαιούται να σκέφτεται όσα αυτός δεν έχει σκεφτεί πρώτος. Ο πατριάρχης Παναγής διαθέτει τη δυνατότητα να μορφώνει και να παραμορφώνει συνειδήσεις και να ασκεί ανεξέλεγκτος οποιαδήποτε μορφή βίας.

Πολλές φορές η φυγή είναι συνήθης τακτική που οδηγεί στην απελευθέρωση, τη σωτηρία, από τα βασανιστήρια του ίδιου της του

⁴⁶ Γκασούκα, 1998

⁴⁷ Διονύση Μαγκλιβέρα, 2001:104

⁴⁸ Γρ. Ξενόπουλος «Στέλλα Βιολάντη, ό.π., σ 38

πατέρα. «Όχι δε με χωράει το σπίτι...Σε κάθε χτύπημα που μου δίνουν, ακούω μέσα μου μια φωνή να μου λέει: «Φύγε... Φύγε»⁴⁹

Για τον πατέρα της, η Στέλλα είναι το ξένο κρέας και το θάνατο της θα τον σχολιάσει με τη φράση «Μπα έσκασε» και στη κηδεία οι Βιολάντηδες θα κλαίνε για να δείξουν στον κόσμο λύπη που δεν είχαν. Το βράδυ όμως η ευχή του Βιολάντη «Έτσι να δώσει ο και ούλα τα παιδιά που δεν ακούνε τον πατέρα τους. Φτάνει πια τα μιζοκλάματα! Τώρα είμαστε μονάχοι μας⁵⁰», υποδηλώνει την υποκρισία, την αδιαφορία για το χαμό της κόρης του.

Η βία του πατέρα ενσαρκώνει τα φεουδαρχικά ιδεώδη, όπως αυτά έχουν φθαρεί και διαστραφεί στις μέρες του. Ο σαδισμός του Βιολάντη είναι ο μεγαλοαστισμός που έχει νοσήσει και υποτροπιάσει. Η Στέλλα συγκρούεται εφεξής με ένα ανίατο σύμπτωμα μιας προαιώνιας κοινωνικής μάστιγας.

Πολύ σκληρότερος παρουσιάζεται και ο Νταντής ο αδελφός της Στέλλας, καθώς δεν μιμείται απλώς τον πατέρα, αλλά εκπληρώνει την εικόνα του νέου που υποσιτίζεται από τα ιδεώδη του προηγούμενου στην προσπάθειά του να τα αφομοιώσει.

Η βία, λοιπόν, εναντίον των γυναικών ξεκινάει μέσα στην πατριαρχική οικογένεια όπου εκτός από τον πατέρα, ασκείται συνήθως και από τον αδελφό. Ο ίδιος ο Παπαδιαμάντης στα «Αθηναϊκά Διηγήματα» περιγράφει τη βία του ανδρός και του αδελφού που δέχεται η άμοιρη η γυναίκα.⁵¹

«Μα έτρωγε ξύλο, αλήθεια...Α Θεέ μου, τι θυμός ήτο εκείνος τα ανδρός της.....Την έδερνε, την εστομπούσε, καθώς ήτο γερμένη στο κρεβάτι, άρρωστη, ύστερα την έρριχνε κάτω στο πάτωμα και την εχτυπούσε με τα

⁴⁹ Γρ. Ξενόπουλος «Στέλλα Βιολάντη, όπ.π.,σ 51

⁵⁰ Γρ. Ξενόπουλος «Στέλλα Βιολάντη, όπ.π.,σ 68

⁵¹ Γκασούκα, 1998

χέρια, την κλωτσούσε με τα πόδια, την αφάνιζε, την έλυωνε και θαρρώ πως ήτο και γαστρωμένη, δύο τριώ μηνών. Πόσο εβαστούσε, η χριστιανή τόσο ξύλο⁵²»

«Την προτεραίαν ο αδελφός της Μαρίκας... είχε δώσει μία σπρωξιάν της Μαρίκας και την έρριψεν επάνω στο αγκωνάρι της πόρτας.

Η νέα χθες έφερε δέμα περί το πρόσωπον, σήμερα έχει μαύρην την γνάθον, μαύρην την γωνίαν του βλεφάρου.»⁵³

Ο εξουσιαστής πατέρας είναι εκείνος που ασκεί άμεσα εξουσία και κυριαρχία σε άλλους. Αυτός που εξουσιάζει θέτει τους κανόνες και απολαμβάνει και τα περισσότερα αγαθά, ενώ ο δεύτερος τον ακολουθεί, γιατί δεν έχει άλλη επιλογή. (Παπαγεωργίου, 2006). Περιμένει, ωστόσο την κατάλληλη στιγμή να απαιτήσει περισσότερα, αλλά ο εξουσιάζων είναι θεωρητικά έτοιμος να ελέγχει και να περιορίζει τον εξουσιαζόμενο, ώστε να καταστέλλει την οποιαδήποτε αντίδρασή του. Ο κυριαρχούμενος πολλές φορές οδηγείται να πιστεύει ότι η εξουσία των κυρίαρχων είναι απόλυτα φυσική με αποτέλεσμα συχνά να αυτουποτιμάται και να αυτοεξευτελίζεται, όπως συμβαίνει εδώ με την ηρωίδα που έχει παραδοθεί στα βασανιστήρια του στυγνού δυνάστη πατέρα που θεωρεί την άσκηση βίας δικαίωμά του και αποτελεσματικό τρόπο σωφρονισμού.

Η γυναίκα σε αντίθεση με τον άνδρα πρέπει να υιοθετήσει την πρωταρχική γυναικεία αρετή, την παθητικότητα. Και αφού η επιθετικότητα είναι χαρακτηριστικό της κυρίαρχης τάξης και η ευπείθεια της υποταγμένης, ο άντρας μπορεί να κυριαρχεί και η γυναίκα να υποτάσσεται.

Πολλές από τις ηρωίδες του Ξενόπουλου διακατέχονται από βαθιά, περίπλοκα συναισθήματα, εξάρσεις που δεν εκδηλώνονται μόνο με τις δράσεις τους αλλά και τις σιωπές τους. Έτσι και η Στέλλα «Δεν έκλαιγε,

⁵² Αλ. Παπαδιαμάντης «Οι δύο δράκοι» όπ.π.,σ 104

⁵³ Αλ. Παπαδιαμάντης «Οι παραπονεμένες» όπ.π.,σ194

δε μιλούσε, δε παρεπονείτο ούτε δέκα λέξεις την ημέρα δεν έβγαιναν από τα μαραμένα της χείλη την είχε πιάσει σαν πείσμα, σαν αφασία και η περηφάνεια της έκανε το μαρτύριό της σιωπηλό, βαθύ, φοβερό»⁵⁴

Ο Ξενόπουλος όπως προκύπτει άλλωστε από το σύνολο της «φιλογυναικείας» του δημιουργίας δεν μένει προφανώς ανεπηρέαστος, αλλά και όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από την ανάλυση των έργων του, δεν περιορίζεται στην περιγραφή των παθών των γυναικών του καιρού του αλλά και στη στάση των ίδιων των γυναικών απέναντι σε αυτού του είδους τις πράξεις ωμής βίας.

Στο λόγο που εκφέρουν μεταξύ τους, σ' αυτό το «γυναικείο ιδίωμα», είναι σήμερα δυνατή η ανάγνωση και η αναγνώριση -υπό την οπτική του φύλου- «ρωγμών» του αυστηρού πατριαρχικού συστήματος που δεν θα αργήσουν να οδηγήσουν αργότερα – μετά το μισό του εικοστού αιώνα – και στις διατυπώσεις αιτημάτων για βελτίωση της κοινωνικής θέσης των γυναικών και της υπέρβασης των διακρίσεων που βασίζονται στα φύλα.

Η Στέλλα Βιολάντη έχει λόγο, αντιδρά, δεν διστάζει να απαντήσει στη μητέρα ότι *«Ορίζει τον εαυτό της..... Όχι ο πατέρας σου σε ορίζει... Δεν ξέρω για σας, μα εμένα δε με ορίζει....Εγώ, εγώ ορίζω τον εαυτό μου να κοιτάξε, τον ορίζω.. τον ορίζω.. Να ότι τον εαυτό μου τον κάνω ό,τι θέλω.. Μπορώ να κόψω το χέρι μου και να το πετάξω από το παράθυρο; Ε, ορίζω τον εαυτό μου.... Σας το λέω για να το ξέρετε μια για πάντα, γιατί δεν θα το ξαναπώ: Ή το Χρηστάκη ή κανένα».*⁵⁵ Η ηρωίδα δεν αρνείται απλώς την υποταγή, αλλά τις ιδέες, τα εκφυλισμένα φεουδαλικά πρότυπα που επιβάλλουν την υποταγή.

Η ηρωίδα αρνείται να μετανοήσει ακόμη και μετά τον εγκλεισμό της στην άθλια σοφίτα από το βάνουσο τύραννο πατέρα της *«Ε? μετανόησες? Όχι αποκρίνετο η Στέλλα. Και ήταν αυτό το όχι η μόνη λέξη που επρόφερε*

⁵⁴ Γρ. Ξενόπουλος «Στέλλα Βιολάντη, ό.π.,σ 40

⁵⁵ Γρ. Ξενόπουλος «Στέλλα Βιολάντη, ό.π.,σ.49

σε όλο αυτό το διάστημα και ήταν κάτι πυκνό και συγκεντρωμένο εις τόνο και εις έκφραση, που έκλεινε μέσα του όλα όσα είχε να πε ήταν κάτι φοβερό και μεγαλόπρεπο... .Χίλιες φορές όχι. Ας ήταν φριχτό και απαραδειγμάτιστο και αφάνταστο το μαρτύριό της»⁵⁶...

Αλλά και ο ίδιος ο συγγραφέας αναρωτιέται για τη σκληρότητα και τη βίαιη συμπεριφορά του πατέρα «Κανείς, κανείς, δεν εβρίσκετο να του πει. Μα επιτέλους τι σου έκαμε αυτό το πλάσμα που θέλεις να το πεθάνεις;....Καμιά διαμαρτυρία, καμιά απόπειρα συζητήσεως.» και δεν είναι λίγες οι φορές που μέσα στο έργο τον χαρακτηρίσει και να τον επικρίνει αλλά και συγχρόνως αποτυπώνει τις σκληρές αντιλήψεις και τη στενοκεφαλιά ανθρώπων της εποχής... «Και γι αυτόν, άνθρωπο στενοκέφαλο, χωμένο στις προλήψεις, αναθρεμμένο με τις παραδόσεις των παλαιών αρχόντων, που στον τόπο του άλλοτε σε χρόνους σκοτεινούς, βάρβαρους, εβασάνισαν, εφυλάκισαν, ή έθαψαν ζωντανές, για παρόμοιους λόγους, τις θυγατέρες των- γι αυτόν, λέγω, το έγκλημα της Στέλλας ήταν άξιο θανάτου.....Μακάρι να πέθαινε. Έτσι θα ησυχάζαμε μια για πάντα».⁵⁷

Έρωτας

Η οικογένεια και ο έρωτας κυριαρχούν θεματογραφικά στα έργα του Ξενόπουλου. Η οικογένεια με παραλλαγές σχέσεων συζύγων, γονέων και παιδιών και σε συνάρτηση συχνά με τον κοινωνικό ταξικό περίγυρό της. Ο Ξενόπουλος δεν βλέπει τον άνθρωπο και την κοινωνία, παρά μόνο δια μέσου του ερωτικού ενστίκτου. Οι υπόλοιπες εκδηλώσεις της ζωής

⁵⁶ Γρ. Ξενόπουλος «Στέλλα Βιολάντη, όπ.π.,σ.59

⁵⁷ Γρ. Ξενόπουλος «Στέλλα Βιολάντη, όπ.π.,σ.46

δεν γίνονται αισθητές στο έργο του, παρά στο βαθμό και από τον τρόπο που επηρεάζουν και διαμορφώνουν κάποτε το συναίσθημα αυτό.⁵⁸

Ο έρωτας σε όλη την έκταση των περιπτώσεών του, από τα χερουβικά πρώτα ειδυλλιακά σκιρτήματα κοριτσιών ως την αποκαλυπτικά ακατάβλητη δύναμη που κάποτε κορυφώνεται στις συνειδητές ηρωίδες με εκούσια φυγή από τη ζωή ή με άλλη ενέργειά τους που ισοδυναμεί με θάνατο.

Ο έρωτας είναι κοινωνική ύβρις, αφού καταστρατηγεί την υπόληψη, την τιμή του σπιτιού. Με αμυδρά μεσαιωνικά σημεία ο Π. Βιολάντης εκφράζει το ιδεώδες του για την τιμή και την κοινωνική υπόληψη: παιδεύει, φυλακίζει, σκοτώνει κατά το πρότυπο ενός βασιλιά. Ζητάει από την κόρη του να εκφράσει με κίνηση «την υποταγή» της φιλώντας του το χέρι.

Η άρνησή της για μετάνοια τη φέρνουν αντιμέτωπη με την κοινότητα που θα την εξοβελίσει. Ο εγκλεισμός της αποτελεί τιμωρία για αυτή, αλλά και προστασία για την τιμή της οικογένειας. Ο Ξενόπουλος αναδεικνύει στο πλαίσιο του σπιτιού και του εγκλεισμού που αυτό συνεπάγεται τις σχέσεις δύναμης, εξουσίας, υποταγής, σύγκρουσης, σιωπής αλλά και αντίστασης στα – στα πατριαρχικά προστάγματα του κοινωνικού της περίγυρου.

Ο έρωτας δε γνωρίζει περιορισμούς, έχει τη δική του ηθική, σπάει τα εμπόδια και τους κοινωνικούς φραγμούς, προσδίδει δύναμη στις ηρωίδες να φτάσουν μέχρι το τέλος. Το τέλος για κάποιες από αυτές είναι ο θάνατος.

Στο θάνατο οδηγείται η Στέλλα ύστερα από την απομόνωση που της επέβαλε η πατριαρχική εξουσία, *«καθώς η ζωή της έσβηνε και δεν είχε τη δύναμη, παρά για να πίνει νερό»* και να απαντά *«Όχι»* στην ερώτηση του Βιολάντη αν μετανόησε. *«Το γράμμα του Χρηστάκη που το είχε φυλαγμένο*

⁵⁸ Βάσος Βαρίκας, «Γρηγόριος Ξενόπουλος, Ο αγαπημένος του κοινού», Εστία 1998

στον κόρφο της, φωτιά για τον πάγο της αυγής, δροσιά για τη φλόγα του μεσημεριού, φως για το σκοτάδι της νύκτας. Ναι κατόρθωσε να κρατήσει αυτό το γράμμα, μολονότι ο Βιολάντης είχε χαλάσει τον κόσμο να της το πάρει. Ήταν το μόνο δώρο από τον αγαπημένο της που το είχε μάθει απέξω τόσο καλά, που ήξερε με τι άρχιζε και με τι ετελείωνε η κάθε γραμμή, και είχε εμπρός της κάθε λέξης τη φυσιογνωμία και τη νύχτα τις έβλεπε σαν πύρινες στο σκοτάδι.⁵⁹ Τα σημάδια της αρρώστιας όπως και του χαμένου έρωτα συντροφεύουν την ηρωίδα συνεχώς. Οι λέξεις, τα λόγια του γράμματος από το Χρηστάκη της που ψέλλιζε κάθε βράδυ πριν κοιμηθεί ήταν η μόνη παρηγοριά τις ατέλειωτες ώρες πόνου και μοναξιάς που περνούσε.

Η αρρώστια της Στέλλας εμφανίζεται ως ψυχοσωματική αντίδραση μιας ηθικής συνείδησης που βιώνει την αντίθεση δύο ασυμβίβαστων κοινωνικών ρόλων. Κάτω από το πέπλο των τυχαίων περιστατικών εξυφαίνεται η λαϊκή αντίληψη για την αρρώστια-μοίρα που είναι συνδεδεμένη με το χαρακτήρα και τις πράξεις των ανθρώπων. Κάτι σαν τη θεία δικαιοσύνη ή σαν τη λογική συνέπεια των πραγμάτων, η αρρώστια επιλέγει τα θύματά της προσεκτικά και εάν διαταράσσει την ηρεμία της κοινότητας, παράλληλα αποκαθιστά την τάξη.⁶⁰

Στον Κόκκινο Βράχο τον άξονα του μύθου αποτελούν η Φωτεινή Σάντρη και ο Άγγελος Μαρίνης στη μεταξύ τους σχέση. Η καθημερινή συναναστροφή των δύο νέων που τυχαίνει να είναι ξαδέλφια με μεγάλη διαφορά ηλικίας (ο Άγγελος είναι 37 ετών, η Φωτεινή 17), προκαλεί μια έντονη ερωτική έλξη που εξελίσσεται σε μια ιδιαίτερη σχέση.

Μόλις συνειδητοποίησε το πάθος που ένιωθε για τον ξαδελφό της και αφέθηκε σε μια σχέση μυστική, σε μια σχέση παράνομη, άρχισε να

⁵⁹ Γρ. Ξενόπουλος «Στέλλα Βιολάντη», όπ.π., σ 66

⁶⁰ Γιώργος Πεφάνης *Το κατώφλι της αρρώστιας Σημειώσεις στην ελληνική δραματουργία του 20^{ου} αιώνα*

κάνει ενδόμυχες σκέψεις για μια αίσια εξέλιξη της. «Δύσκολο το πρώτο βήμα, τ' άλλα εύκολα. Γιατί τάχα, συλλογιζόταν τώρα η Φωτεινή, να μην μπορώ να πάρω τον ξαδελφό μου; Επειδή το απαγορεύει η θρησκεία; Αλλ' αφού τον αγαπώ και μ' αγαπά, δεν έπρεπε να το απαγορεύει...

Έπειτα πόσα και πόσα δεν απαγορεύει η θρησκεία. Σε μια περίπτωση όμως, από μίαν ανάγκη, όλα γίνονται κι όλα συγχωρούνται... άμα είσαι άρρωστος, μπορείς να φας κρέας τη Μεγάλη Παρασκευή, άμα είσαι ετοιμοθάνατος, μπορείς να κοινωνήσεις ανήστευτος και αζομολόγητος. Ο Θεός που συγχωρεί στην αρρώστια, μπορεί να συγχωρεί και στην αγάπη. Μα ο κόσμος που είναι κακός; Μπα! Και δε με παίρνει να φύγουμε; Δεν μπορούμε να στεφανωθούμε χωρίς να πούμε πως είμαστε ξαδέλφια; Και να ζήσουμε ευτυχισμένοι οι δυο μας χωρίς να μας ξέρει κανείς; Και τι τον θέλουν τον κόσμο; τι ανάγκη τον έχουν;⁶¹

Από πολύ μόλις μαθαίνει το γάμο του αγαπημένου του Άγγελου με την Ελίζα νωρίς εμφανίζονται κάποιες υποψίες αλλαγής της ατμόσφαιρας που διαλύουν κάθε ελπίδα της ηρωίδας. Ο ίσκιος πυκνώνει όλο και περισσότερο, ώσπου να ξεσπάσει η καταγίδα. Στο θάνατο οδηγείται όμως και η Φωτεινή στον Κόκκινο Βράχο, όταν συνειδητοποιεί πως ο άντρας έχει τη δύναμη να την εξαπατά αγνοώντας τα αληθινά συναισθήματά της. Οι πολλές υποσχέσεις του «...θα σε πάρω να φύγουμε...θα σε κάμω γυναίκα μου» ξεχάστηκαν.

Για την Φωτεινή Σάντρη, «η συγγένεια ήταν κάτι ιερό και μεγάλο»⁶², το αναπτυγμένο συναίσθημα του ανήκειν, η υποχρέωση της αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της ευρύτερης οικογένειας. Γενικότερα η έννοια της ευρύτερης οικογένειας (το σόι) ήταν πολύ μεγενθυμένη εκείνη την εποχή.⁶³ «Τίνος να το πει; Από ποιον να ζητήσει βοήθεια, παρηγοριά,

⁶¹ Γρ. Ξενόπουλος «Στέλλα Βιολάντη», ό.π.,σ 174

⁶² Γρ. Ξενόπουλος «Κόκκινος Βράχος», ό.π.,σ 52

⁶³ Διονύση Μαγκλιβέρα, 2001:98

ελπίδα, συμβουλή; Το ασυγχώρητο, το παράνομο αίσθημα που καταπατούσε την ιερότητα της συγγένειας, την απομόνωνε απ' όλους, από τους δικούς της, από τις φίλες της –από το Θεό.» Οι ενοχές πλημυρίζουν την ψυχή της ηρωίδας όταν αντιλαμβάνεται ότι διέπραξε ασέβεια. Η απομόνωση είναι η χειρότερη τιμωρία που την αποκόβει από τους οικείους της, την περιθωριοποιεί αλλά είναι ο μόνος τρόπος για να κρύψει το μυστικό της. Επομένως για την ηρωίδα, ο θάνατος αποτελεί τη λύση για να μη φανερωθεί το παραστράτημά της. Η φυλακή της, η παγίδα της, μία μόνη διέξοδο έχει: προς τον κρημνό. Γρήγορα....Είναι η μόνη σωτηρία...Ο θάνατος.. Είναι ο γλυκύτερος θάνατος.....»

Η τραγική αυτοκτονία της Φωτεινής Σάντρη στον Κόκκινο Βράχο καθιστά ένα απλό ειδυλλιακό έργο έμμεσα και πλατιά επίκαιρο. Επίκαιρο δεν είναι ένα έργο τέχνης μόνο για ό,τι επισημαίνει σε μια άλλη εποχή από αυτή της γραφής του κάτι που συνυπάρχει και στις δύο, αλλά και γιατί καταγγέλλει κάτι σημαντικό που λείπει στη νέα. Στην τωρινή εποχή της αναλγησίας και της ηθικής πόρωσης, η αγνή Φωτεινή με την ευαισθησία και την υπερηφάνεια της με τη συναίσθηση ενός λάθους της που την οδηγεί στην τιμωρία του τέλους της, έρχεται να καταδείξει ελλείψεις ψυχής που στιγματίζουν ανθρώπους πολλαπλά υπεύθυνους και φοβερά ένοχους.

Ο συγγραφέας δεν έχει μια σταθερή οπτική γωνία από την οποία θεάται τις συναισθηματικές εξελίξεις των ηρώων του. Τα συναισθήματα και οι σκέψεις της ηρωίδας είναι έκδηλα μέσα από τις κουβέντες και τις πράξεις της. *« Πότε γεννήθηκε η αγάπη; Κανείς δε θα ξερε να πει..... την ημέρα που απάντησαν στη Στράτα-Μαρίνα τα ερωτευμένα ξαδέλφια τον αγαπούσε. Όταν επήγε εκείνο το πρωί να τον ξυπνήσει, ύστερα από τη φοβερή νύχτα που πέρασε εξαιτίας της, τον αγαπούσε...Αν της το έλεγε*

κανείς, θα' ταν ικανή να τον πνίξει. Αν της το φανέρωνε η ίδια της η συνείδηση, θα πέθαινε από νροπή»⁶⁴

Σπάνια νιώθει την ανάγκη να φωτίσει άμεσα την ψυχή της.....Μόνο μετά την αναχώρηση του ξαδέλφου της στην Αθήνα εστιάζει το συγγραφικό προβολέα του στον εσωτερικό κόσμο της ηρωίδας, παρακολουθώντας λεπτομερειακά και με ένα ξεχείλισμα συναισθηματισμού τις ψυχολογικές διακυμάνσεις της ακόμη και στην τελική σκηνή, στην πτώση της στο κενό μέσα σε ένα κρετσέντο ταιριαστό σε όπερα.

Ο έρωτας όμως για τη Μαργαρίτα Στέφα οδηγεί στο γάμο. *Νόμιζες πως ο έρωτας την απομόνωνε, την εξύψωνε και την έκανε ακόμα πιο όμορφη...Φαινόταν να πλανιέται σε άλλες σφαίρες, υπερκόσμιες, πάνω από τους ταπεινούς ανθρώπους που την περιστοίχιζαν εκεί και την κατάτρωγαν με τα μάτια τους ή την υποβλέπανε ζηλότυπα και την είχαν στα κακά στόματά τους..* Τα σχόλια της μικρής κοινωνίας που δημιουργεί ο φθόνος, η κακεντρέχεια για τη σχέση της νεαρής Μαργαρίτας με το νεαρό Τώνη Τοκαδέλη αριστοκρατικής καταγωγής, μπορεί να τους οδήγησαν για λίγο στη φυγή *Να φύγουμε Να φύγουμε. Το είπαν με πάθος και στεναγμούς και με φωνή που την έπνιγαν τα φιλιά, σαν εραστές ανυπόμονοι, που μόνο με αυτόν τον τρόπο βλέπουν τη μελλοντική τους ευτυχία,* στο κλέψιμο της Μαργαρίτας, το σπάσιμο της ρόδας του αμαξιού, το κυνηγητό των γέρων κατόπιν τους, το πιάσιμο, το γύρισμα, το γάμο⁶⁵, αλλά δε κατάφεραν να τους χωρίσουν. Ο γάμος αποτελεί την κατάληξη αυτού του άνισου, αταίριαστου για τον κόσμο έρωτα λόγω της κοινωνικής διαφοράς.

⁶⁴ Γρ. Ξενόπουλος «Στέλλα Βιολάντη», όπ.π.,σ 168

⁶⁵Εικονογραφημένη Εστία 1894, σσ. 237-238 (Εφταλιώτη, Άπαντα Τόμ. Β Ιστορικά και Κριτικά . Αναστύλωσε Γ. Βαλέτας. Εκδόσεις Πηγής, Αθήνα 1962 {Νεοελληνική Βιβλιοθήκη}, σσ. 682-683).

Μόνο ο έρωτας, το πάθος, στην παντοδυναμία των οποίων πίστευε απόλυτα ο Ξενόπουλος, είχαν τη δύναμη να υπερπηδούν και να περιφρονούν τα ταξικά πλαίσια και τις έντονες κοινωνικές διαφορές.⁶⁶

Τον έρωτα ο συγγραφέας τον απέδωσε με ανυπέρβλητη δεξιοτεχνία αλλά και σε όλες ανεξαιρέτως τις πτυχές και τις μορφές του- φωτεινές ή σκοτεινές. Σε σημείο μάλιστα που θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι τον άνθρωπο, την κοινωνία, τις συγκρούσεις, τα δράματα, την πολιτική, τα βλέπει μονάχα μέσω της ερωτικής έλξης και πολλές φορές μέσω του ζωώδους ενστίκτου.

Αυτή τη στέρεη προτίμησή του είναι βέβαιο ότι την καλλιέργησε στα πρώτα συγγραφικά βήματα ο νατουραλισμός και η υψηλή εκτίμηση που έτρεφε η θεωρία αυτή για τη λειτουργία των φυσικών ενστίκτων. Την ενίσχυσε αργότερα και η θεωρία της ψυχανάλυσης του Freud, βοηθώντας τον να αυξήσει το πλήθος και την ποικιλία των προσώπων του και να εμβαθύνει περισσότερο στις συμπεριφορές και τις αντιδράσεις τους. Στα πρόσωπα αυτά οι σημαντικότερες μορφές και εκείνες που έχουν επιβιώσει μέχρι σήμερα είναι αναμφισβήτητα οι γυναικείες.⁶⁷

Εργασία

Στο έργο του Ξενόπουλου, μέσα από τις εικόνες της γυναίκας που προβάλλονται, επιδιώκεται να ορισθεί η σημασία της ύπαρξής της σε μια εποχή που γεννιέται το γυναικείο κίνημα, που σηματοδοτεί τις αλλαγές στη ζωή της, την αυτονομία της στη δημόσια ζωή της, το δικαίωμα της στη μόρφωση και κυρίως την οικονομική της ανεξαρτησία. Κατά τον 19^ο αιώνα η θέση της γυναίκας στην κοινωνία προσδιορίζεται σε σχέση με τη διάκριση που υπάρχει ανάμεσα στον ιδιωτικό και δημόσιο χώρο και ενώ ο ιδιωτικός χώρος ορίζεται ως χώρος της οικογένειας, της ηθικότητας και

⁶⁶Βάσος Βαρίκας, «Γρηγόριος Ξενόπουλος, Ο αγαπημένος του κοινού», Εστία 1998

⁶⁷ Αλέξης Ζήρας, 2007:112

της παθητικότητας, ο δημόσιος χώρος ως χώρος της αυτονομίας, της καθολικής δραστηριότητας, της εξουσίας, της επιστήμης, της έμμισθης εργασίας.

Το πατριαρχικό κοινωνικό σύστημα με τη διαίρεση σε φύλα ασκεί απόλυτα έλεγχο στην κοινωνία, αφού διανέμει τους ανθρώπους σε ομάδες και τους επιβάλλει ένα σύνολο δραστηριοτήτων, των οποίων τα όρια είναι απόλυτα προσδιορισμένα, ώστε να βρίσκονται σε σχέση συμπληρωματικότητας και αποδίδει σ' αυτές ανάλογο κύρος και δύναμη.⁶⁸

Η Λιλή αναγκάζεται από τις απαιτήσεις της ζωής να δείξει αποφασιστικότητα, αποδεσμεύεται από το πνεύμα που την καθιστούσε παθητική και οπισθοδρομική και αναζητά να διαμορφώσει νέες αξίες που η παράδοση επιδιώκει να καταπνίξει.

Το οικογενειακό της περιβάλλον δύσκολα μπορούσε να αποδεχτεί τους νέους κοινωνικούς ρόλους, ανησυχεί για την υπόληψη και αξιοπρέπειά του. Από τα λόγια του αδελφού της φαίνονται οι στερεοτυπικές αντιλήψεις *«Της παρατήρησα ακόμα πως όσο και αν είμαστε πεσμένοι οικονομικώς, για την αξιοπρέπεια τουλάχιστον του πατέρα, που μπορούσε να ανεβεί στην πρώτη του θέση και για αγάπη του καημένου του Νίκου, που ήταν αξιωματικός του πυροβολικού, δεν έπρεπε να ξαναδουλέψουν μια φορά οι γυναίκες του σπιτιού μας, όσο μπορούσαμε να το αποφύγουμε»*.⁶⁹

Η γυναίκα μέσα από τα μάτια της Λιλής στο έργο του Ξενόπουλου *«Αδελφούλα μου»* βλέπει τον κόσμο διαφορετικά, έχει προσωπικές απαιτήσεις, επιδιώκει την ελευθερία στη μόρφωση και την εργασία *«Η εργασία, επρόσθεσε η Λιλή, και μάλιστα τέτοια εργασία το να είναι ντροπή,*

⁶⁸ Βλ.Κ. Millet: La politique du male,μτφρ. Στα γαλλικά E.Gille, Editions Stock, Paris 1971:38-74

⁶⁹ Γρ. Ξενόπουλος *«Αδελφούλα μου»*, όπ.π.,σ 129

είναι και τιμή. Γιατί να μη χρησιμοποιήσει στην ανάγκη μας το φυσικό της δώρο και τη σπουδή οκτώ χρόνων» Ήθελα αξιοπρέπεια; Να τι μπορούσε να μου παραχωρήσει: Να έχει ξεκομμένο μισθό και περιορισμένο αριθμό μαθητών»⁷⁰.

Ο συγγραφέας με το μυθιστορηματικό του έργο υπέδειξε τη μειονεκτική θέση της γυναίκας στην πατριαρχική κοινωνία στα τέλη του 19 ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα της Αθήνας και της Ζακύνθου, όταν η σύγκρουση ανάμεσα στα κατάλοιπα της φεουδαρχίας και της αστικής τάξης ήταν φανερή.

Ο Ξενόπουλος όμως δεν κατόρθωσε να δημιουργήσει μια ηρωίδα που να αποβλέπει στη αληθινή χειραφέτηση, στην ολοκληρωτική διεκδίκηση της επαγγελματικής της εξέλιξης, στη ριζική αλλαγή της ζωής της. Η θέση της Λιλής στην αγορά εργασίας θα διαρκούσε μέχρι να σώσει την οικογένεια της από την οικονομική καταστροφή.

Οι γυναίκες που κατάγονταν από φτωχές οικογένειες αναγκάζονταν να δουλέψουν στα σπίτια ως βοηθητικό προσωπικό, καμαριέρες, υπηρέτριες, μαγείρισσες, νταντάδες όχι μόνο στις αρχοντικές οικογένειες της Ζακύνθου αλλά και στις μεσοαστικές της Αθήνας.⁷¹ Οι πιο ηλικιωμένες από αυτές με τα χρόνια θεωρούνταν ως αναπόσπαστα μέλη της οικογένειας όπως στην *«Αδελφούλα μου»* *«η θεία Κατερίνα, εργατική γυναίκα και το κυριότερο έξυπνη, δείχτηκε πραγματικώς ο στύλος του σπιτιού σε κάθε περίπτωση. Έμεινε πολλές φορές, σε ημέρες δυστυχίας, μόνη υπηρέτρια και καμαριέρα και μαγείρισσα και κηπουρός, χωρίς καμιά βοήθεια...όπως σε ημέρες ευτυχίας, ήταν ο επίτιμος αρχηγός σε ολόκληρο τάμα υπηρετών»⁷². Κάποιες άλλες όμως νεώτερες υπηρέτριες δεν ήταν*

⁷⁰ Γρ. Ξενόπουλος *«Αδελφούλα μου»*, ό.π.,σ 129

⁷¹ Διονύση Μαγκλιβέρα, 2001:98

⁷² Γρ. Ξενόπουλος *«Αδελφούλα μου»*, ό.π.,σ.28

λίγες οι φορές που τις παρενοχλούσαν τα αφεντικά τους. Στον *Κόκκινο Βράχο* ο Γρηγόριος Ξενόπουλος είναι ευθύβολος « *Η συμπεριφορά του μικρού αφέντη (του γιου της οικογενείας) προς τη δουλίτσα ήταν η συνηθισμένη. (δηλαδή μειωτική)*⁷³

Οι μορφωμένες γυναίκες της εποχής του απασχόλησαν και τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη στο σύνολο του έργου του εκφράζει την προκατάληψή του για αυτές. Δεν υπάρχει ηρωίδα του-με εξαίρεση τις δασκάλες- που είναι μορφωμένη.⁷⁴ Έχοντας πεισθεί ότι «*ο γυναικείος εγκέφαλος*» δεν είναι κατασκευασμένος δια γράμματα» και πως γι αυτό «*εργόχειρα κάλλιον να ηυξέβρη*» μια γυναίκα, στέκεται απέναντί τους με ειρωνεία ή τις αντιμετωπίζει ως αναγκαίο και αναπόφευκτο κακό. Αμφισβητεί ακόμη και τον τρόπο που αποκτούν το πτυχίο τους, αφού κατά τη γνώμη του, «*εις τα κορίτσια μας, λέγω, όλοι και εξετασται και επόπται και άλλοι αρμόδιοι είναι χαριστικότετοι*»⁷⁵.

Έτσι παρά τον έλεγχο και τις δεσμεύσεις που τους επέβαλε η διατήρηση της παραδοσιακής δομής της οικογένειας, το επάγγελμα της δασκάλας ήταν μια πρώτη εναλλακτική λύση για να ξεφύγουν από την απόλυτη οικονομική εξάρτηση και τον περιορισμό στα οικιακά. Επίσης τους προσέφερε ευκαιρία κοινωνικής ένταξης και βελτίωσης της κοινωνικής τους θέσης, αλλά και δυνατότητα να διαμορφώσουν μια διαφορετική εικόνα για τον εαυτό τους και να νιώσουν αυτοπεποίθηση. Η προσπάθεια όμως αυτή των πρώτων μορφωμένων και εργαζομένων γυναικών να ξεφύγουν από το καθιερωμένο αστικό πρόσωπο της απόλυτα πειθαρχημένης μητέρας και συζύγου κατηγορήθηκε, χλευάστηκε και συνδέθηκε με την εικόνα της γυναίκας «που δε ξέρει τη

⁷³ Γρ. Ξενόπουλος «Κόκκινος Βράχος» όπ.π.,σ 143

⁷⁴ Γκασούκα, 1998

⁷⁵ Αλ. Παπαδιαμάντης «Η θεοδικία της δασκάλας» όπ.π.,σ.112

θέση της». Οι περισσότεροι αμφέβαλαν για τη χρησιμότητα της μόρφωσης για τις γυναίκες και τις κατηγόρησαν ότι υιοθετούν «ιδέας και έλξεις ανωτέρας της τάξεως εις ην ανήκει» και ότι επιθυμούν και «τη μεγάλην κοινωνίαν».

Σε αντίθεση με το Θεοτόκη που σπάει εντελώς τα στερεότυπα, ελευθερώνει το γυναικείο φύλο από τις συνθήκες σκλαβιάς που βιώνει με το γάμο και διεκδικεί δυναμικά το δικαίωμά της στον εργασιακό χώρο. Οι εικόνες της ανεξάρτητης οικονομικά και της ελεύθερης από έρωτα γυναίκας δημιουργεί ένα νέο στερεότυπο και αναπτύσσεται το μοντέλο της αυτόνομης ζωής.

B Φάση Έρευνας

Συνέντευξη

Τα κυριότερα συμπεράσματα της ανάλυσης περιεχομένου σχολιάζονται με τη μέθοδο της συνέντευξης, μιας κλασικής ποιοτικής μεθόδου προσέγγισης των κοινωνικών φαινομένων. Παρά την κριτική που ασκούν στη συγκεκριμένη ερευνητική μέθοδο οι Hamel, Dufour, & Fortin (1993), Yin, (1984, 1993, 1994), το κυριότερο πλεονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι ότι στην ενεργητική συνέντευξη διαμορφώνεται ένα ανοικτό επικοινωνιακό πλαίσιο στο οποίο ο συνεντευκτής/-τρια εμπλέκονται στη δημιουργία παραγωγής νοήματος, καθώς αρθρώνουν ανοικτές ερμηνευτικές δομές και αναπτύσσουν μια πρακτική διαλογικής συζήτησης. Το υποκείμενο αποκαλύπτει δεδομένα στην έρευνα τα οποία δεν ήταν σχηματισμένα ή δεν τα είχαν συνειδητοποιήσει με σαφήνεια στο μυαλό του ώστε να το διατυπώσουν με απλό τρόπο ως απάντηση σε μια τυποποιημένη ερώτηση. Ακόμα οι άνθρωποι είναι περισσότερο πρόθυμοι να μιλούν παρά να γράφουν, ώστε ευκολότερα δέχονται να συζητήσουν και να εκφράσουν τις απόψεις τους παρά να απαντήσουν γραπτά σε άγνωστο (Παρασκευόπουλος, 1993). Ταυτόχρονα η παρουσία του/της συνεντευκτή/-κτριας επιτρέπει μια πιο πλήρη πληροφόρηση, αφού ο/η συνεντευκτής/-τρια συγκεντρώνει πρόσθετες πληροφορίες κυρίως για τη συναισθηματική κατάσταση και το ύφος των ερωτώμενων την ώρα της συνέντευξης.

Σύμφωνα με τον Patton (1987) η άτυπη συνομιλητική συνέντευξη είναι χρήσιμη για την απλή παρατήρηση των συμμετεχόντων, η καθοδηγούμενη συνέντευξη είναι απαραίτητη για την ικανοποίηση των στόχων του ερευνητή και η τυποποιημένη απέραντη συνέντευξη που είναι χρήσιμη, όταν υπάρχουν περισσότεροι ερευνητές. Έτσι καθίσταται

ένα ισχυρό μέσο για την εξαγωγή στοιχείων κυρίως στην εκπαιδευτική και κοινωνική έρευνα Berry (1998).

Πρόκειται για συνέντευξη ημι-δομημένη. Η συνεντεύκτρια χρησιμοποιεί ένα πλαίσιο ερωτήσεων εκ των προτέρων σαφώς ορισμένο, τον «οδηγό συνέντευξης», ώστε να εξασφαλίσει την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της μέτρησης, αλλά να δίνεται και η δυνατότητα να προσθέσει νέες και συμπληρωματικές ερωτήσεις ανάλογα με τις απαντήσεις των ερωτώμενων (Βρυωνίδης 2005). Ακόμα αυτή τη μέθοδο επιλέχτηκε, γιατί «σκοπό έχει να εντοπίσει την προσοχή σε μια εμπειρία και στα αποτελέσματα που έφεραν ένα ή περισσότερα ιδιαίτερα ερεθίσματα» (Φίλιας, 1996). Οι περισσότερες ερωτήσεις είναι ανοικτού τύπου, αφού δίνεται η δυνατότητα στον /στην ερωτώμενο/-η να εκφράσει ανεξάρτητα κάθε είδους απόψεις .

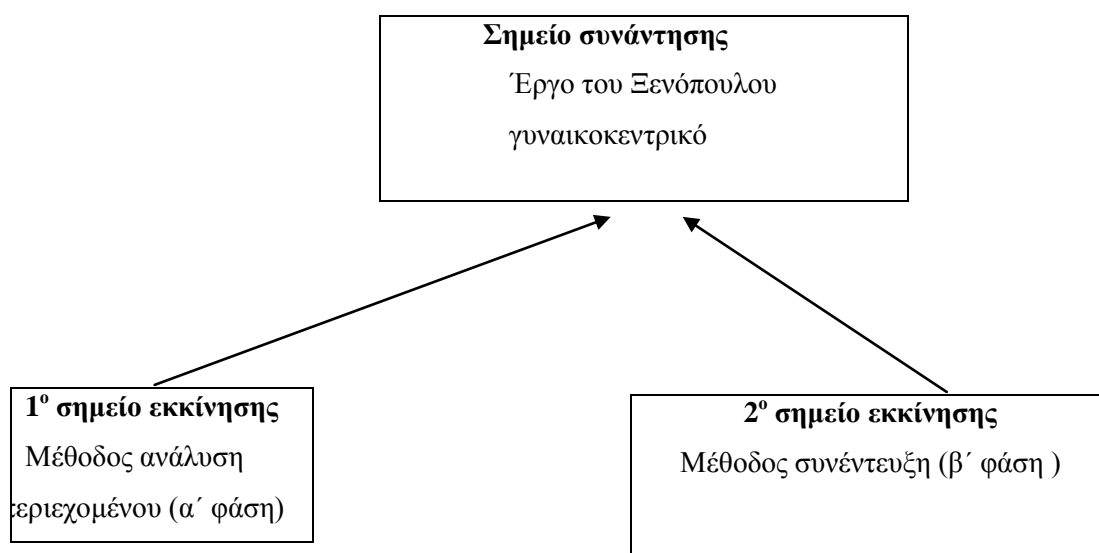
Επιπλέον πρόκειται και για ομαδική, εντοπισμένη συνέντευξη, με ομάδες εστίασης (focus-group), πρόκειται για τεχνική που έχει χρησιμοποιηθεί στην κοινωνική έρευνα τα τελευταία χρόνια. Το κυριότερο πλεονέκτημα της είναι ότι υπάρχει εστίαση σ' ένα μόνο συγκεκριμένο θέμα, το οποίο εξετάζεται σε βάθος. Δίνεται η δυνατότητα να αναπτυχθούν συζητήσεις παρέχοντας ένα ευρύ φάσμα απαντήσεων ιδιαίτερα εάν οι ερωτώμενοι είναι άτομα με διαφορετικές γνώμες. Αυτό επιτυγχάνεται αφού η δειγματοληψία είναι σκόπιμη, άρα τα ερωτώμενα πρόσωπα είναι αυτά που γνωρίζουν αλλά και έχουν διδάξει έργα του. Επίσης εξαιρετικής σημασίας είναι οι σχέσεις και οι δυναμικές που αναπτύσσονται μεταξύ των συμμετεχόντων/- ουσών, γι' αυτό άλλωστε η μέθοδος αυτή χρησιμοποιήθηκε από τους/τις φεμινιστές/-στριες ερευνητές/-τριες (Βρυωνίδης 2005). Ο Bryman 2001 παρουσιάζει τρεις λόγους που καθιστούν τη μέθοδο της ομαδικής συνέντευξης με ομάδες εστίασης σύμφωνη με την ηθική και την πολιτική του φεμινισμού. Αναφέρει ότι «η έρευνα με ομάδες εστίασης είναι λιγότερο τεχνητή από

πολλές άλλες μεθόδους, επειδή υπάρχει η αλληλεπίδραση της ομάδας, όποιο είναι ένα κανονικό μέρος της κοινωνικής ζωής, δεν υποφέρει από το πρόβλημα συγκέντρωσης των πληροφοριών σε μια αφύσικη κατάσταση». Ο δεύτερος λόγος είναι ότι αποφεύγεται η προσέγγιση των ατόμων μέσα σ' ένα κοινωνικό πλαίσιο, αφού οι φεμινιστές/-στριες ερευνητές/-τριες προτιμούν να προσεγγίζεται το άτομο ως οντότητα ή ως κοινωνικό κατασκεύασμα και ο τρίτος λόγος είναι ότι δεν αναπτύσσεται η σχέση δύναμης ανάμεσα στο/στη συνεντευκτή/-κτρια και τους/τις ερωτώμενους/-ες, αφού σημαντικός είναι ο ρόλος των υπόλοιπων ερωτώμενων. Παράλληλα πρόκειται για συμμετοχική έρευνα, αφού τα υποκείμενα συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση της έρευνας και στις στρατηγικές που αναπτύσσονται για την εξέλιξη και την ολοκλήρωση της. «Έχει αποδειχτεί ότι είναι ιδιαίτερα πολύτιμη τεχνική, επειδή οδηγεί στις βαθύτερες στάσεις και αντιλήψεις του ατόμου από το οποίο λαμβάνεται η συνέντευξη, με τέτοιο τρόπο ώστε να τις αφήνει ελεύθερες από τις προκαταλήψεις του συνεντευκτή» Cohen, Manion (1994).

Έτσι δημιουργούνται τρεις ομάδες ερωτώμενων με τέσσερα μέλη, δύο άνδρες και δύο γυναίκες, καθηγητές /-τριες που εργάζονται στη δημόσια δευτεροβάθμια εκπαίδευση και διδάσκουν ή έχουν διδάξει πρόσφατα τα κάποια έργα του Ξενόπουλου στα πλαίσια της Νεοελληνικής Γλώσσας.

Κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης χρησιμοποιούνται τα κείμενα που ερευνήθηκαν με την ανάλυση περιεχομένου. Διατηρείται φιλική και άνετη ατμόσφαιρα καθ' όλη τη διάρκεια των συνεντεύξεων και η υποβολή των ερωτήσεων γίνεται με τρόπο φυσικό και αβίαστο ώστε να εκμαιεύονται ειλικρινείς και πλήρεις απαντήσεις. Γίνεται η καταγραφή της συνέντευξης σε μαγνητόφωνο ή βιντεοκάμερα με τη συγκατάθεση των ερωτώμενων.

Με την υλοποίηση των συνεντεύξεων εφαρμόζεται η τεχνική της τριγωνοποίησης. Σύμφωνα μ' αυτή ο/η ερευνητής /-τρια ξεκινάει από δύο διαφορετικές αφετηρίες καταλήγει στο ίδιο σημείο (Βρυωνίδης 2005). Πράγματι επιβεβαιώνεται ότι χρησιμοποιώντας τη μέθοδο αρχικά ανάλυσης περιεχομένου και στη συνέχεια τη συνέντευξη προκύπτουν τα ίδια αποτελέσματα.

Σχετικά με τη δομή του ερωτηματολογίου αξίζει να σημειωθεί ότι δεν συμπεριελήφθησαν ερωτήσεις που έχουν σχέση με τα δημογραφικά και τα οικονομικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων, αφού οι απαντήσεις δεν θα εξυπηρετούσαν τους παραπάνω στόχους της έρευνας.

Βεβαίως η συνεντεύκτρια είναι ελεύθερη ως προς τη σειρά των ερωτήσεων και τη σύνταξη σε κάθε φάση, αλλά η ελευθερία περιορίζεται από το θέμα και τους σκοπούς της έρευνας. Οι ερωτώμενοι/-ες μπορούν να απαντήσουν, όπως θέλουν αλλά όχι να μιλήσουν για οτιδήποτε. Απαιτείται προσεκτική προετοιμασία από τη συνεντεύκτρια, για να μπορέσει να εξασκηθεί στο σωστό χειρισμό της κοινωνικής διάδρασης στο πλαίσιο της συνέντευξης

Δυσκολίες

Αρχικά υπήρξε απροθυμία από αρκετούς καθηγητές και καθηγήτριες στη δημόσια εκπαίδευση να συμμετέχουν σε συνέντευξη σχετιζόμενη με το θέμα της ισότητας των φύλων. Πολλοί/-ές εκπαιδευτικοί απέρριψαν τη συμμετοχή τους σε συνέντευξη με θέμα το φύλο ισχυριζόμενοι ότι δεν υπάρχει πρόβλημα ισότητας φύλων στην εποχή μας ή δεν θεωρείται σημαντικό αυτό το θέμα. Χαρακτηριστικά σχολίαζαν: *«ισότητα φύλων είναι γεγονός στη σύγχρονη εποχή»* *«ενώ τόσα προβλήματα υπάρχουν θα ασχολούμαστε με την ισότητα των φύλων»*. Αναμφίβολα ιδιαίτερα δύσκολο ήταν να δεχθούν άνδρες φιλόλογοι να αναπτύξουν τις απόψεις τους για το θέμα. Ενδεικτική είναι η άποψη του φιλολόγου *«δράσεις υπέρ των ανδρών χρειάζονται στη σύγχρονη εποχή»* Παρόλα αυτά άλλα κίνητρα για τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών δεν δόθηκαν. Ήταν δύσκολο να βρεθούν κοινές ώρες συνάντησης και για τα τέσσερα μέλη των ομάδων.

Εγκυρότητα και αξιοπιστία της Έρευνας

Εφαρμόστηκε η αρχή της τριγωνοποίησης, η οποία περιγράφηκε πιο πάνω. Ξεκινώντας από δύο διαφορετικές αφετηρίες τη μέθοδο ανάλυσης περιεχομένου και τις συνεντεύξεις των φιλολόγων καταλήγουμε στο ίδιο σημείο συνάντησης ότι το έργο του Ξενόπουλου είναι γυναικοκεντρικό.

Το κυριότερο πλεονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι οι διαφορετικές μέθοδοι συλλογής των στοιχείων παράγουν τα ίδια αποτελέσματα και τα στοιχεία δεν προέκυψαν ως αποτελέσματα μιας ειδικής συλλεκτικής μεθόδου (Lin 1976). Επίσης μ' αυτό τον τρόπο αντιμετωπίζεται το πρόβλημα του «μεθοδολογικού περιορισμού» (Cohen, Manion 1994),

αφού « όσο ένα νέο νοητικό δόμημα έχει ως μοναδικό λειτουργικό ορισμό αυτόν που πήρε όταν δημιουργήθηκε, είναι απλώς δόμημα. Όταν αποκτά δύο εναλλακτικούς ορισμούς, αρχίζει να γίνεται έγκυρο. Όταν οι ορίζουσες λειτουργίες, εξαιτίας αποδεδειγμένων συσχετισμών, είναι πολλές, τότε καθίσταται οριστικά έγκυρο.» Boring 1953. Αναμφίβολα επιτυγχάνεται ολιστική προσέγγιση των ζητημάτων που τίγονται στη συγκεκριμένη έρευνα, γεγονός που εξασφαλίζει και την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της. Άλλωστε η επιλογή μίας και μόνης μεθόδου ενέχει τον κίνδυνο της παραποίησης της εικόνας του υπό εξέταση φαινομένου, αφού περιορίζεται τόσο η ποσότητα, όσο και η ποιότητα των δεδομένων, που είναι σε θέση να περιγράψουν επαρκώς το υπό έρευνα θέμα.

Δεοντολογία της Έρευνας

Κατά τη διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας τηρήθηκαν οι ακόλουθες αρχές :

I. Αρχή της «συνειδητής συναίνεσης», αφού εξασφαλίστηκε η συνειδητή συμμετοχή όλων των συμμετοχόντων/-ουσών

II. Αρχή της εμπιστευτικότητας. Οτιδήποτε αφορά την προσωπική ζωή, προκειμένου να γίνει σεβαστή η ανθρώπινη αξιοπρέπεια δεν δημοσιοποιήθηκε. Συζητήθηκε με τους/τις ερωτώμενους/ες καθηγητές/-τριες (Munhall, 1988, Smythe & Murray, 2000) και έγινε αποδεκτό από τη συνεντεύκτρια η διατήρηση της ανωνυμίας αλλά και η αποφυγή της ανεπιθύμητης δημοσιοποίησης προσωπικών και ατομικών στοιχείων (Josselson, 1996).

III. Προφύλαξη από αρνητικές επιπτώσεις που ενδέχεται να προκύψουν από τη συμμετοχή τους στην έρευνα, όπως πίεση, ένταση, άγχος. Με διακριτικότητα και οξύνιοια αποφεύχθηκαν τέτοιες περιπτώσεις Smythe & Murray (2000).

IV. Ειλικρινής ενημέρωση των συμμετοχόντων /-ουσών στην έρευνα για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας Raudonis (1992).

Εισαγωγή

Στο πλαίσιο υλοποίησης των συνεντεύξεων θα διερευνηθούν εάν υπάρχουν δεδομένα που κάνουν το έργο του Ξενόπουλου γυναικοκεντρικό. Οι συνεντεύξεις υλοποιήθηκαν εκτός ωρολογίου προγράμματος και σε χώρο εκτός σχολείου με καθηγητές και καθηγήτριες με ειδικότητα φιλολόγων που υπηρετούσαν σε σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Κατά τη διάρκεια τους υπήρξε άνεση χρόνου και επικράτησε οικεία ατμόσφαιρα. Τελικά διαμορφώθηκαν σχέσεις αμοιβαίας εμπιστοσύνης τόσο ανάμεσα στους/στις ερωτώμενους/-ες αλλά και στη συνεντεύκτρια.

Είχαν δοθεί εκ των προτέρων οι ερωτήσεις, για να έχουν την ευκαιρία να διαμορφώσουν τις απόψεις τους.. Έτσι διαμορφώθηκαν 3 ομάδες. Στην ΟΜΑΔ 1 μετέχουν δύο άνδρες και δύο γυναίκες (ΑΝΔ 1, ΑΝΔ 2) και (ΓΥΝ 1, ΓΥΝ2), στην ΟΜΑΔ 2 (ΑΝΔ 3, ΑΝΔ 4) και (ΓΥΝ 3, ΓΥΝ4) και στην ΟΜΑΔ 3 (ΑΝΔ 5, ΑΝΔ 6) και (ΓΥΝ 5, ΓΥΝ6).

Επιλέχτηκαν καθηγητές διορισμένοι στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, γιατί αναμφίβολα έχουν γνώση των έργων του Ξενόπουλου κάποιοι από αυτούς τα έχουν διδάξει. Ακόμα επιλέχτηκαν καθηγητές/-τριες που εργάζονται στην περιφέρεια Αττικής καθηγητών/-τριων με μικρή αλλά και μεγαλύτερη προϋπηρεσία στη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων. Συγχρόνως επιτεύχθηκε και η καταγραφή των προσωπικών εμπειριών αλλά και βιωμάτων καθηγητών/-τριών.

Αποτελέσματα

Στους καθηγητές και τις καθηγήτριες είχαν δοθεί εκ των προτέρων τα ερωτήματα, για να έχουν την ευχέρεια χρόνου να προβληματιστούν και να σχηματίσουν τις προσωπικές τους θέσεις.

Κοινωνικοί ρόλοι των γυναικών

1) Να καταγραφούν οι κοινωνικοί ρόλοι των γυναικών

Ομάδ 1 GYN 1 *Στα υπό εξέταση έργα του Ξενόπουλου η πλειοψηφία των γυναικών είναι μητέρες και σύζυγοι. Κλεισμένες μέσα στο σπίτι ασχολούνται με την οικογένεια και την ανατροφή των παιδιών. Δεν εργάζονται.*

Ομάδ 2 ANA 4 *Οι γυναίκες κατέχουν ρόλους που αφορούν καθαρά στο χώρο του σπιτιού, του νοικοκυριού, της οικογένειας (ενδοοικογενειακοί ρόλοι) του σπιτιού και της οικογένειας.*

Ομάδ 3 GYN 6 *Συμφωνώ με τις παραπάνω θέσεις και θέλω να προσθέσω ότι στα έργα του Ξενόπουλου δεν προβάλλονται γυναίκες εργαζόμενες παρά μόνο κάποιες που ανήκουν σε κατώτερη κοινωνική τάξη. Αλλά και στο έργο του «Αδελφούλα μου» παρουσιάζει την ηρωίδα Λίλη που προέρχεται από αστική οικογένεια να εργάζεται για να σώσει την οικογένεια της από την οικονομική χρεωκοπία.*

Στερεοτυπικές Αντιλήψεις στα έργα του Ξενόπουλου

2) Υπάρχουν στερεοτυπικές αντιλήψεις στα έργα του Ξενόπουλου;

Ομάδα 1 GYN 2 Στα έργα του Ξενόπουλου υπάρχουν στερεοτυπικές αντιλήψεις. Όπως τα χαρακτηριστικά που συγκροτούν την προσωπικότητα των ηρωίδων είναι στερεοτυπικά. Οι παντρεμένες γυναίκες ήταν κλεισμένες μέσα στο σπίτι για να ασχολούνται με τη φροντίδα της οικογένειας, ενώ οι ανύπαντρες ήταν εσώκλειστες μέσα στην οικία προκειμένου να διαφυλάξουν τη φήμη τους και αξιοπρέπειά τους για να μπορέσουν να κάνουν έναν πετυχημένο γάμο.

Ομάδα 2 GYN 3 Ο χώρος των κοριτσιών είναι το σπίτι και οι οικογενειακές δραστηριότητες. Με βάση τα σεξιστικά στερεότυπα της εποχής, η γυναίκα είναι όχι μόνο κοινωνικά αλλά και πολιτικά αποκλεισμένη. Ο δημόσιος χώρος είναι αποκλειστικά αντρικός.

Ομάδα 3 ANA 6. Ο ρόλος και ο προορισμός της γυναίκας είναι να παντρευτεί, να βρίσκεται στο σπίτι και στην οικογένεια

Σχέσεις των γυναικών με το άλλο φύλο

3) Ποιες οι σχέσεις των γυναικών με το άλλο φύλο;

Ομάδα 1 GYN 1 Η ζωή για τις γυναίκες εκείνης της εποχής κυλάει κάτω από τη σκιά των άντρων. Η μάνα, η νύφη, η ανύπαντρη κόρη εξαρτημένη από τον προστάτη της η καθεμιά αντίστοιχα του πατέρα της, του αδελφού της, του άντρα της, του γιου της!

Ομάδα 2 ΑΝΔ 4 Οι σχέσεις με το άλλο φύλο είναι σχέσεις υποταγής ακόμα και σε θέματα που αφορούν τις επιθυμίες της και σχετίζονται με την προσωπική της ζωή, όπως ο γάμος .

Ομάδα 3 ΓΥΝ 5 Η γυναίκα οφείλει να αποδέχεται τις αποφάσεις του πατέρα της έστω και με τη βία και να καθορίζει τη συμπεριφορά της ανάλογα με τα πρέπει που τις καθορίζει.

Στέλλα Βιολάντη- Τραγικό Πρόσωπο

4) Πιστεύετε ότι είναι τραγικό πρόσωπο η Στέλλα Βιολάντη;

Ομάδα 1 ΓΥΝ 2 Η τραγικότητα της ηρωίδας οφείλεται στη σύγκρουσή της με τη μοίρα της. Η ηρωίδα αντιμάχεσαι το πεπρωμένο της, τη στατικότητα των αντιλήψεων της εποχής της, διεκδικεί την ελευθερία της.

Ομάδα 2 ΓΥΝ 3 Η ηρωίδα Στέλλα Βιολάντη παλεύει για το δικαίωμα στη ζωή και τον έρωτα και δε διστάζει να συγκρουστεί με τις αναχρονιστικές αντιλήψεις που ο πατέρας της εκπροσωπεί. Είναι ένα τραγικό πρόσωπο διότι θυσιάζει την ίδια της τη ζωή προκειμένου να διατηρήσει αλώβητη την ηθική της ακεραιότητα.

Ομάδα 3 ΑΝΔ 6 Πιστεύω ότι η τραγικότητά της οφείλεται στο γεγονός ότι αφέθηκε χωρίς καλά καλά να το καταλάβει στο απόλυτο κενό. Η αντίδραση αυτή υποδηλώνει αδυναμία και ανασφάλεια.

Ισχύς γυναικών/ηρωίδων

5) Ποια η ισχύς των ηρωίδων;

Ομάδα 1 ΑΝΔΡ 1 *Ούτε οικονομική , ούτε κοινωνική λόγω του φύλου τους. Κάποιοι γυναικείοι χαρακτήρες που δεν έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο στα έργα του Ξενόπουλου, όπως είναι ο τύπος της Βιολάνταινας, της μητέρας της Στέλλας Βιολάντη, λειτουργεί ως φερέφωνο του άντρα της, μη έχοντας δική της βούληση και φωνή.*

Ομάδα 2 ΓΥΝ 4 *Οι ηρωίδες στα υπό εξέταση έργα του Ξενόπουλου διεκδικούν δικαίωμά τους στην ερωτική επιλογή πέρα από παραδόσεις, προκαταλήψεις, πατριαρχικές επιταγές. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Μαργαρίτας Στέφα που προκειμένου να παντρευτεί το άνδρα της καρδιά της σπάει τα στερεότυπα της εποχής και κλέβεται μαζί του.*

Ομάδα 3 ΑΝΔΡ 5 *Διαθέτουν εσωτερική ισχύ. Ισχύ της γνώμης και της προσωπικής επιθυμίας, σε σημείο που δεν διστάζουν να γίνουν θυσία στο βωμό των ιδανικών τους. Ιδιαίτερη είναι η παρουσία της Φωτεινής Σάντρη που αν και συνειδητοποιεί ότι καταπάτησε την ιερότητα της συγγένειας, δε διστάζει να υπερβεί τα πρέπει.*

ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ

6) Πώς έκρινε το οικογενειακό περιβάλλον την απόφαση της ηρωίδας να εργαστεί στο έργο του Ξενόπουλου «Αδελφούλα μου» ;

Ομάδα 1 ΑΝΔΡ 1 Η οικογένεια της Λιλής στο έργο του Ξενόπουλου «Αδελφούλα μας» αντιμετωπίζει με επιφύλαξη και ιδιαίτερη ανησυχία την πρόταση της να εργαστεί.

Ομάδα 2 ΓΥΝ 4 Αν αναλογιστούμε τις προλήψεις που επικρατούσαν την εποχή που αναφέρεται ο συγγραφέας μας ξενίζει και η συμφωνία της οικογένειας.

Ομάδα 3 ΓΥΝ 6 Συμφωνώ με την άποψη της ΓΥΝ 4 από την ομάδα 2 και θέλω να συμπληρώσω ότι η ηρωίδα έχει εξ αρχής πετύχει να αντιμετωπίζεται θετικά από την οικογένειά της, που αναγνωρίζουν τις ιδιαίτερες ικανότητές της αλλά και τον ξεχωριστό χαρακτήρα της.

Διδασκαλία των έργων του Ξενόπουλου στα σχολεία

7) Πιστεύετε ότι πρέπει να διδάσκονται τα έργα του Ξενόπουλου;

Ομάδα 1 ΓΥΝ 2 Ναι, ειδικά για να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τις απάνθρωπες συνθήκες ζωής που βίωναν οι γυναίκες τον 19^ο αιώνα.

Ομάδα 2 ΑΝΔΡ 4 Πιστεύω ότι είναι πολύ σημαντικό να διδάσκονται στο σχολείο έργα του Ξενόπουλου διότι μέσα από αυτά θίγονται θέματα όπως η πατριαρχική δομή της οικογένειας, η υποκρισία, η μειονεκτική θέση της γυναίκας.

Ομάδα 3 ΓΥΝ 6 Φυσικά και πρέπει να διδάσκονται διότι έχουν παιδαγωγικό χαρακτήρα, ευαισθητοποιούν τους μαθητές/-τριες σε θέματα ισότητας.

Ευαισθητοποίηση σε θέματα ισότητας φύλων

8) Πιστεύετε ότι είστε ευαισθητοποιημένος/-η σε θέματα ισότητας φύλων;

Αρχικά όλοι/-ες με ισχυρή κατάφαση ομολογούν ότι είναι ευαισθητοποιημένοι/-ες σε θέματα ισότητας φύλων. Κυρίως ανέφεραν ότι είναι ευαισθητοποιημένοι/-ες σε θέματα που σχετίζονται με τη σχολική πραγματικότητα, αλλά και την επαγγελματική καταξίωση.

Λόγοι ευαισθητοποίησης των φιλολόγων σε θέματα ισότητας φύλων

9) Που οφείλεται η ευαισθητοποίησή σας σε θέματα ισότητας;

Μια προσεκτική εξέταση των λεκτικών αποδόσεων μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ευαισθητοποίηση τους οφείλεται :

α) σε προσωπικές εμπειρίες και βιώματα. Σ' αυτή την περίπτωση αναφέρθηκαν οι οικογενειακές επιδράσεις, οι κοινωνικές, αλλά και οι πολιτικές απόψεις . Εστιάζοντας στη άποψη του ΑΝΔ.1:

«Εγώ προσωπικά θα πω ότι η μητέρα μας έβαζε εμένα και την αδελφή μου να κάνουμε δουλειές από μικρά. Είναι λοιπόν θέμα ανατροφής.»

διαπιστώνεται η συνείδηση της διαμόρφωσης των στερεοτυπικών απόψεων στο οικογενειακό χώρο.

β) μέσα από το χώρο της εκπαίδευσης ευαισθητοποιούνται λόγω της ευθύνης που έχουν ως εκπαιδευτικοί. Αναγνωρίζουν ότι διαπαιδαγωγώντας παιδιά οφείλουν εκ των πραγμάτων να γνωρίζουν και θέματα σχετικά με το φύλο. Πιστεύουν ότι πρέπει να γνωρίζουν τα θέματα φύλου, όπως κάθε κοινωνικό πρόβλημα έχοντας το αίσθημα ευθύνης απέναντι στους μαθητές και στην κοινωνία

γ) σε μαθήματα προπτυχιακά και μεταπτυχιακά. Αναφέρθηκε από τη ΓΥΝ 5 η παρακολούθηση μαθημάτων σχετικών με την ισότητα των φύλων και την ψυχολογία των φύλων.

δ) αναφέρθηκε μόνο μια περίπτωση καθηγήτρια που δήλωσε ότι η ευαισθητοποίηση της οφείλεται στη συμμετοχή της σε διάφορες εκδηλώσεις με θέμα την ισότητα των φύλων.

Διαπιστώνεται η απουσία κάποιου επίσημου δημόσιου φορέα να αναλάβει συστηματικά την υποχρεωτική επιμόρφωση εκπαιδευτικών όλων των ειδικοτήτων σε θέματα φύλου. Επίσης σε σεμινάρια με υποχρεωτική συμμετοχή των καθηγητών/-τριών όλων των ειδικοτήτων και όχι μόνο των φιλολόγων, όπως ΠΕΚ ή ΣΕΛΜΕ ή σεμινάρια σχολικών συμβούλων δεν θίγουν την οπτική του φύλου. Μία μόνο καθηγήτρια αναφέρθηκε σε πανεπιστημιακά μαθήματα, αποδεικνύοντας περιορισμένες αλλαγές τα τελευταία χρόνια στο πρόγραμμα σπουδών πανεπιστημιακών σχολών.

«Γυναικοκεντρικό»το έργο του Ξενόπουλου

9) Θεωρείτε το έργο του Ξενόπουλου γυναικοκεντρικό; Αν ναι γιατί;

Ομάδα 1ΑΝΔΡ 2 Πιστεύω ότι το έργο του Ξενόπουλου είναι γυναικοκεντρικό γιατί οι ηρωίδες έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Γύρω από αυτές εκτυλίσσεται η υπόθεση του έργου.

Ομάδα 2 ΓΥΝ 3 Στα έργα του ο Ξενόπουλος ασχολείται με την περιγραφή γυναικείων χαρακτήρων παρά ανδρικών. Φυσικά είναι γυναικοκεντρικό.

Ομάδα 3 ΓΥΝ 6 Συμφωνώ και εγώ. Στα έργα του ο Ξενόπουλος προβάλλει ιδιαίτερα τη σχέση των γυναικών με το γάμο, τον έρωτα, την εργασία. Με αυτό τον τρόπο προβάλλει την μειονεκτική θέση των γυναικας της εποχή του 19^{ου} αιώνα, αλλά και μέσα από τις συγκρούσεις τους δίνει τη δυνατότητα να αρθρώσουν λόγο.

Συμπεράσματα Συνέντευξης

Στη προσπάθειά τους να καταγράψουν τους κοινωνικούς ρόλους των γυναικών οι καθηγητές/-τριες υποστηρίζουν ότι ζωή των γυναικών περιστρέφεται γύρω από δύο πόλους ενδιαφερόντων, την οικογένεια και το νοικοκυριό, αποκλεισμένες από κάθε είδους κοινωνικό, επαγγελματικό, εξωοικογενειακό ενδιαφέρον θεωρώντας –όχι μόνο οι άνδρες- αλλά και οι ίδιες πολλές φορές πως το φύλο τους απαγορεύει κάθε είδους άλλη δραστηριότητα πέρα από τη φροντίδα του σπιτιού και της οικογένειας.

Τα χαρακτηριστικά που συγκροτούν την προσωπικότητα των ηρωίδων είναι στερεοτυπικά. Υπερτερούν οι γυναίκες νοικοκυρές, οι γυναίκες που προσδιορίζονται από τη συγγενική σχέση που έχουν με τους άνδρες και όχι για την προσφορά τους στο δημόσιο βίο. Περιορισμένος αναμφίβολα είναι ο αριθμός εργαζόμενων γυναικών κυρίως από κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Μόνο στο έργο του «Αδελφούλα μου» η ηρωίδα αν και προέρχεται από αστική οικογένεια, αναγκάζεται να εργαστεί για ένα διάστημα για να βοηθήσει την οικογένειά της από οικονομικά προβλήματα.

Το γυναικείο φύλο, ζει επί αιώνες στην αφάνεια περιορισμένο και προορισμένο για τις οικιακές ενασχολήσεις και αποκλεισμένο από τη δημόσια πολιτική και κοινωνική ζωή. Οι γυναίκες υποτιμούνταν και περιφρονούνταν βιώνοντας την καταπίεση και την υποτέλεια που επιτάσσει το ανδροκρατικό σύστημα. Οι ερωτώμενοι αναφέρθηκαν στις παντρεμένες γυναίκες που είχαν τη φροντίδα της οικογένειας, αλλά και στις ανύπαντρες που όφειλαν με τον εγκλεισμό τους στο σπίτι να διαφυλάξουν την τιμή τους. Στη δεύτερη φάση της συνέντευξης παρατηρείται ότι οι ερωτώμενοι/-ες καθηγητές/-τριες διακρίνουν στερεοτυπικές αντιλήψεις για το γάμο, τον έρωτα στα υπό εξέταση έργα

του Ξενόπουλου που καταγράφηκαν και στην ανάλυση περιεχομένου που προηγήθηκε.

Οι σχέσεις των γυναικών με το άλλο φύλο είναι σχέσεις υποταγής. Η πατριαρχία λειτουργεί καταλυτικά αναστέλλοντας κάθε διάθεση ή πρόθεση διαφωνίας. Όλα τα μέλη της οικογένειας και κυρίως οι γυναίκες οφείλουν τυφλή υποταγή και έχουν την υποχρέωση να μην παρεκκλίνουν από τις διαταγές του πατέρα.

Στη συνέχεια και οι τρεις συνεντευξιαζόμενοι/-ες συμφωνούν με την τραγικότητα του προσώπου της Στέλλας Βιολάντη, αλλά ιδιαίτερα την πάλη της ηρωίδας με την κατεστημένη ηθική που κηρύσσει τη δουλοπρέπεια, την υποκρισία, την υποταγή του αδύνατου στον ισχυρό. Η σύγκρουσή της με την ηθική που προσπαθεί να της επιβάλλει ο πατέρας της την οδηγεί στο θάνατο που επιλέγεται ως ύστατη απόδειξη της ελευθερίας της. Ένας από τους ερωτώμενους βλέπει από άλλη οπτική γωνία την απόφαση της ηρωίδας να αποδεχτεί την καταδίκη που της επέβαλε ο πατέρας τύραννος κλείνοντάς την στη φυλακή. Θεωρεί ότι το έκανε για να την προσέξουν και δεν είχε καταλάβει ότι πλησίαζε το τέλος της.

Στην ερώτηση για την ισχύ των γυναικών και ηρωίδων στα υπό ανάλυση έργα του Ξενόπουλου, οι καθηγητές/-τριες διακρίνουν αδυναμία, κατωτερότητα, έλλειψη βούλησης φέρνοντας ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της Βιολάνταινας, της μητέρας της Στέλλας Βιολάντη που η υποταγή και η δουλικότητα της στο συζυγό της δεν την άφησαν στιγμή να αναγνωρίσει το δίκιο που είχε η κόρη της. Με αυτή την αναφορά μας δίνεται η δυνατότητα να επανέλθουμε στην ανάλυση περιεχομένου που μέσα από το γραπτό λόγο αναδεικνύει ιδιαίτερα τους χαρακτήρες των ηρωίδων. Αντίθετα οι άλλοι ερωτώμενοι βλέπουν στα πρόσωπα των ηρωίδων μια νέα ηθική που είναι συνώνυμη της ελευθερίας, της περηφάνιας και της αγνότητας των αισθημάτων. Η

Μαργαρίτα Στέφα γι αυτούς όπως και η Φωτεινή Σάντρη συγκρούονται με το κοινωνικό περιβάλλον, αντιστέκονται, διεκδικούν τα δικαιώματα του κορμιού και της γυναικείας τους ύπαρξης.

Στη συνέχεια σχολιάζουν τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι γυναίκες να διεκδικήσουν δικαίωμα στη μόρφωση αλλά και στην εργασία με αφορμή την αντίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος της ηρωίδας Λίλης στο έργο «Αδελφούλα μου» στην απόφασή της να εργαστεί για να σώσει την οικογένειά της από τη χρεωκοπία.

Όλοι οι ερωτώμενοι εκτιμούν τη λογοτεχνική αλλά και την παιδαγωγική αξία στα έργα του Ξενόπουλου όπου μέσα από την καταγραφή των ηθών της αστικής τάξης, καταγράφονται προβληματικές συμπεριφορές, πάθη, αλλά και δυναμικές γυναικείες παρουσίες που διεκδικούν μια καλύτερη ζωή.

Δήλωσαν ότι είναι ευαισθητοποιημένοι/-ες σε θέματα φύλου και σχολίασαν ότι οι γυναίκες φιλόλογοι, αν και υπερτερούν αριθμητικά δυσκολεύονται να αναγνωριστούν και να καταξιωθούν επαγγελματικά από το κοινωνικό σύνολο.

Η ευαισθητοποίησή τους οφείλεται σε προσωπικές εμπειρίες, στην επαφή τους με τα παιδιά, στην παρακολούθηση μαθημάτων σχετικών με την ισότητα των φύλων, σε εκδηλώσεις και σε πανεπιστημιακά μαθήματα.

Τέλος, κατέληξαν ότι το έργο του Ξενόπουλου είναι «γυναικοκεντρικό» γιατί σύμφωνα με τις απόψεις των ερωτώμενων ο συγγραφέας έχει μια αδυναμία στη περιγραφή των γυναικείων χαρακτήρων, σκιαγραφεί το ήθος τους, τις αδυναμίες τους, την ισχυρή τους θέληση, τις συγκρούσεις του με το άλλο φύλο.

Από την ανάλυση περιεχομένου αλλά και από τις συνεντεύξεις συμπεραίνουμε ότι το έργο του Ξενόπουλου είναι «γυναικοκεντρικό». Μέσα από τα έργα του αναπτύσσεται ο στοχασμός του συγγραφέα στους

πολλαπλούς και μακροχρόνιους τραυματισμούς των γυναικών από το κοινωνικό τους περίγυρο. Έδωσε πρωταρχική θέση στις γυναίκες και όπως παρατηρεί ο Άγγελος Φουριώτης από το έργο του απουσιάζουν οι ζωντανοί αντρικοί τύποι. Αλλά και επικεντρώθηκε συστηματικά στην ανάδειξη και στην έμμεση καταγγελία των κοινωνικών στερεοτύπων, του αυταρχισμού, των οπισθοδρομικών πεποιθήσεων, των αθέατων πλευρών της ζωής στις πόλεις, σε μια εποχή που ο κανόνας της πεζογραφίας ευνοούσε την απόκρυψη των σκοτεινών όψεων της κρατούσας ηθικής και την εξύψωση ενός υποκριτικού ιδανισμού.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΦΥΛΟ & ΝΕΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΚΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ ΣΤΗΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ»

ΔΕΛΤΙΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Εισαγωγικό σημείωμα

Αγαπητοί/-ές συνεντευξιαζόμενοι/-ες,
ονομάζομαι Παπασταματέλου Παρασκευή και είμαι μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο ΜΠΣ «Φύλο και νέα Εκπαιδευτικά και Εργασιακά Περιβάλλοντα στην Κοινωνία της Πληροφορίας». Στο πλαίσιο της εκπόνησης της Διπλωματικής εργασίας μου με τίτλο «Γυναίκες και Φύλα στα έργα του Γρηγορίου Ξενόπουλου: Ταυτότητες, Αναπαραστάσεις και Σχέσεις» διεξάγεται μία έρευνα που στόχο έχει να αποδείξει ότι το έργο του Ξενόπουλου είναι γυναικοκεντρικό στη βάση του, περιέχει σημαντικές πληροφορίες για τη ζωή των γυναικών της Ελλάδας των τελευταίων δεκαετιών του 19^{ου} αιώνα και των πρώτων του 20ού. Με αναλυτική κατηγορία αυτήν του Κοινωνικού Φύλου (gender) θα γίνει προσπάθεια διερεύνησης, προσδιορισμού και ανάδειξης εκείνων ακριβώς των δεδομένων και των παραμέτρων που καθιστούν τη δημιουργία του Ξενόπουλου «γυναικοκεντρική», αλλά και εργαλεία ερμηνείας των γυναικών και του κόσμου τους.

Η συνέντευξη αυτή θα αξιοποιηθεί αποκλειστικά και μόνο για **ερευνητικούς σκοπούς**, είναι **ανώνυμη** και θα τηρηθεί **πλήρης εχεμύθεια** για το περιεχόμενο και για προσωπικού χαρακτήρα πληροφορίες. Απαντήστε μας ελεύθερα χωρίς ενδοιασμούς για σωστές ή λανθασμένες απαντήσεις Δεν υπάρχει σωστό ή λάθος. Υπάρχει μόνο η δική σας γνώμη και αυτή μας ενδιαφέρει. Θα μαγνητοφωνήσουμε τη

συνέντευξή μας με τη συγκατάθεσή σας. Ευχαριστώ προκαταβολικά για το χρόνο που θα διαθέσετε.

A. ΠΡΟΦΙΛ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΑΖΟΜΕΝΗΣ

- *Χρονολογία γέννησης:*

- *Οικογενειακή Κατάσταση*

- *Τόπος γέννησης:*

- *Τόπος διαμονής:*

- *Επίπεδο σπουδών:*

- *Αντικείμενο εργασίας αυτή την περίοδο:*

1) *Να καταγραφούν οι κοινωνικοί ρόλοι των ηρωίδων*

2) *Υπάρχουν στερεοτυπικές αντιλήψεις στα έργα του Ξενόπουλου; .*

3) *Ποιες οι σχέσεις των γυναικών με το άλλο φύλο;*

4) *Πιστεύετε ότι είναι τραγικό πρόσωπο η Στέλλα Βιολάντη;*

5) *Ποια η ισχύς των ηρωίδων;*

6) Πώς έκρινε το οικογενειακό περιβάλλον την απόφαση της ηρωίδας να εργαστεί στο έργο του Ξενόπουλου «Αδελφούλα» ;

7) Πιστεύετε ότι πρέπει να διδάσκονται τα έργα του Ξενόπουλου;

8) Πιστεύετε ότι είστε ευαισθητοποιημένος/-η σε θέματα ισότητας φύλων;

9) Πού οφείλεται η ευαισθητοποίηση σας σε θέματα ισότητας φύλων, σε προσωπική μελέτη θεμάτων σχετιζόμενων με το φύλο, σε πανεπιστημιακά μαθήματα, στη συμμετοχή σε σεμινάρια, σε προσωπικές εμπειρίες;

10) Θεωρείται ότι το έργο του Ξενόπουλου είναι γυναικοκεντρικό; Αν ναι Γιατί;

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Συνοψίζοντας τα όσα προαναφέρθηκαν διαπιστώνεται ότι το θεατρικό έργο του Ξενόπουλου αποτελεί πρόσφορο έδαφος τόσο για ανάλυση περιεχομένου από τη σκοπιά του φύλου, όσο και συνενεντεύξεων, καθώς το πλήθος των ηρωίδων του υποδηλώνει κανονικότητες κάθε άλλο παρά τυχαίες οι οποίες έχουν αντίκρουσμα και υπόσταση στην κοινωνία που τις παρήγαγε. Οι προσεγγίσεις των γυναικείων χαρακτήρων που επιχειρεί ο Ξενόπουλος αναδεικνύουν ευκρινώς την ιδεολογία του φύλου αλλά και τις τραυματικές συνέπειες που συνεπάγεται η προσπάθεια υπέρβασης του έμφυλου ορίου και για το γυναικείο φύλο. Οι γυναίκες εκφράζουν άλλοτε το κοινωνικά αποδεκτό και επιδοκιμαζόμενο πρότυπο και άλλοτε τις μοναχικές έστω προσπάθειες κάποιων από αυτές να απαλλαγούν από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό της πατριαρχίας και των επιταγών της.

Μοιάζει να ενσαρκώνει και να συμπυκνώνει γενεές ολόκληρες γυναικών που αποδέχτηκαν και υποτάχτηκαν στην κυρίαρχη έμφυλη κοινωνική τάξη που θέλει τις γυναίκες σιωπηλές παρατηρήτριες της ιστορίας, του πολιτισμού και της εξέλιξης, να εσωτερικεύουν και να αποδέχονται τις αξίες του ανδρικού κόσμου που τις περιβάλλει.

Ο Ξενόπουλος έπλασε με λατρεία τις ηρωίδες του με τις αρετές, τις αδυναμίες, τον ερωτισμό, την ηρεμία και το πάθος του γυναικείου φύλου. Παρουσίασε ανάγλυφες τις τότε συμβατικές απόψεις για τη γυναίκα και σαν καλός ερευνητής σημείωσε την εξελικτική πορεία της γυναίκας στην εν γένει ζωή του τόπου.

Στις γυναικείες μορφές των έργων του ο συγγραφέας αποτύπωσε με καλλιτεχνική δεξιοτεχνία και λεπτότητα τη ψυχολογία της σύγχρονης Ελληνίδας, τη θέση που αυτή κατείχε και τις πιέσεις που δεχόταν, αλλά οραματίστηκε έναν νέο τύπο γυναίκας η οποία απελευθερωμένη από τα

δεσμά του παρελθόντος, συγκρούεται με το κοινωνικό περιβάλλον το οποίο φαίνεται απρόθυμο να αναγνωρίσει και να αποδεχτεί τις βαθιές αλλαγές που ήδη διαμορφώνονται στις σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών φύλων.

Είναι προφανές πως τον Ξενόπουλο δεν τον ενδιαφέρουν οι «σιωπηλές», αδρανείς γυναίκες. Γυναίκες που καρτερικά υπομένουν το πεπρωμένο τους δε μπορεί παρά να ακολουθήσουν την προδιαγεγραμμένη πορεία του μαρασμού, του ψυχικού θανάτου. Προτιμάει εκείνες που είτε υπερασπίζονται το έμφυλο όριο ενεργητικά είτε- ακούσια/εκούσια υπομονεύουν με τις επιλογές και τις στάσεις τους το όριο αυτό εξίσου ενεργητικά. Γυναίκες σαν τις ηρωίδες τη *Στέλλα Βιολάντη*, τη *Φωτεινή Σάντρη*, τη *Μαργαρίτα Στέφα*, τη *Λίλη* που με τη δύναμη ψυχής τους υπερβαίνουν τα κοινωνικά όρια που συνδέονται με τα φύλα με ένα τεράστιο κοινωνικό, έμφυλο και προσωπικό κόστος, σε μια φυγή αδιέξοδη με προδιαγεγραμμένο τέλος για τις ίδιες αλλά σε ένα νέο ξεκίνημα για το γυναικείο φύλο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αβδελά 1993=**Αβδελά Ε**, "Ιστορία των Γυναικών, Ιστορία τον Φύλου, Φεμινιστική Ιστορία", *Δίμη* 6(1993) , 12-30.

Αντιμάν 1987=Αντιμάν Μ.Ε., *Βία και Πονηριά. Άντρες και Γυναίκες σ' ένα ελληνικό χωριό*, Καστανιώτης, Αθήνα 1987.

Βαρίκα -Σκλαβενίτη 1975= Βαρίκα Ε.- Σκλαβενίτη Κ., *Η εξέγερση αρχίζει από παλιά*, Εκδοτική Ομάδα Γυναικών, Αθήνα 1975.

Βρυονίδης (2005). Διάλεξη 11η-12η «Μέθοδοι ποιοτικής ανάλυσης - Δεοντολογία - Μικτές μέθοδοι. Μάθημα Ποσοτικές και ποιοτικές μέθοδοι και τεχνικές έρευνας» Μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών «Φύλο και νέα εκπαιδευτικά και εργασιακά προγράμματα στην κοινωνία της πληροφορίας». ΤΕΠΑΕΣ Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Blundell 2004= Blundell S., *Γυναίκα στην Αρχαία Ελλάδα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004.

Brett 2007=Brett A, «Τι είναι διανοητική ιστορία σήμερα:»,στο Cannandine D.(ed.), *Τι είναι ιστορία σήμερα;* Νήσος, Αθήνα,2007, σσ211-240.

Γκασούκα 1998=Γκασούκα Μ, *Η κοινωνική θέση των γυναικών στο έργο του Παπαδιαμάντη*, Φιλιππότη, Αθήνα 1998.

Γκασούκα 1998=Γκασούκα Μ, *Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις του Φύλου. Ζητήματα Εξουσίας και Ιεραρχίας*, Αθήνα 1998.

Γκασούκα 2004=Γκασούκα Μ, «Έμφυλες Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις της Λογοτεχνίας», *Η Λογοτεχνία Σήμερα: Όψεις, αναθεωρήσεις, προοπτικές*, Πρακτικά Συνεδρίου ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Αθηνών, Μεταίχμιο, Αθήνα 2004, 722-727.

Γκασούκα 2004=Γκασούκα Μ, *Το Φύλο Κάτω από το Πέπλο. Γυναικεία πραγματικότητα και αναπαραστάσεις του Φύλου στα λαϊκά παραμύθια*, Δελφοί, Αθήνα 2004.

Δημαράς 1982= Δημαράς Κ «Δημοτικισμός και Κριτική», Αθήνα 1982

Δούκα - Καμπιτογλου 2003=Δούκα –Καμπιτογλου Α., *Φαντασιώσεις του θηλυκού (από τη Σαπφώ στον Ντεριντά)*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2003.

Ιωσηφίδης 2003= Ιωσηφίδης Θ., *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*, Κριτική, Αθήνα 2003.

Γ Καλαματιάνου Έκδοση ΙΕ Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Ι.Δ. Κολλάου& Σ^{ιας} Α.Ε.

Καλτσόγια-Τουρναβίτη 1992= Καλτσόγια-Τουρναβίτη Ν., «Η εισαγωγή των γυναικείων σπουδών στην ανώτατη παιδεία και η συμβολή τους για την αναβάθμιση της θέσης της γυναίκας», *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, 49-50/1-7, σσ3-7.

Κραβαρίτου 1996= Κραβαρίτου Γ., *Φύλο και Δίκαιο*, Παπαζήση, Αθήνα 1996.

Λίνος Πολίτης, 1979 *Συνοπτική Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Βιβλιογραφία, Επίμετρο:Ιανουάριος 1979 Τρίτη Έκδοση Αδελφών Ρόδη

Μέγα, 1925 Ιστορία του Γλωσσικού ζητήματος, Αθήνα 1925

Κ. Μητσάκης 1982 Πορεία Μέσα στο Χρόνο (Μελέτες Νεοελληνικής Φιλολογίας), Εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήνα 1982

Δ Μαστροδημήτρη 1985 *Πρόλογοι Νεοελληνικών Μυθιστορημάτων* (1830-1930), Εκδόσεις Δόμος ,Αθήνα 1985

Jenifer Mason «*Διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003

Παπαταξιάρχης 1992= Παπαταξιάρχης Ε., «Εισαγωγή. Από τη σκοπιά του Φύλου. Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας»,στο Παπαταξιάρχη Ε.-Παραδέλλη Θ.(επ.), *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Αθήνα, σσ 11-98.

Παρασκευόπουλος, Ι. (1993) *Μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας*
Αθήνα : Πανεπιστημιακές σημειώσεις

Perrot 1993= Perrot M., «Γυναίκες και Ιστορία», *Δίμη* 6(1993),66-79.

Thurston W. R.(2006), *Μάγοι και Μάγισσες*, Παπαζήση, Αθήνα 2007

Turner J. P.(1998), *Βιολογικό Φύλο, Κοινωνικό Φύλο και Ταυτότητα του Εγώ*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Τριχιά –Ζούρα (2003) *Η Αυτοβιογραφία του Γρηγορίου Ξενόπουλου*
Φιλολογική Επιμέλεια, Αδελφοί Βλάσση, Αθήνα

2. Ξενόγλωσση

Anderson M.(1983), *Thinking about Women: Sociological and Feminist Perspectives*, Macmillian, New York

Berry, R. S. Y. (1998) A Study of the Strategies used by Hong Kong Chinese Learners in Learning English in an Independent School Environment in the UK. Unpublished PhD thesis: University of Exeter.

Blau. D. F.(1981), "On the role of Values in Feminist Scholarship", *Journal of Women in Culture and Society*, 3(3)/1981, pp 538-540

Boring, E. G., "The role of theory in experimental psychology, *Amer. J. Psychol.*, 66 (1953) 169-184

Brown - McKarthy K(1985), "On Feminist Methodology", in *Journal of Feminist Studies in Religion*, 1/85

Bryman, A (2001) The Focus group as a feminist method, in *Social Research Methods*, Oxford : Oxford University Press pp 270-276

Gornick V - Moran B. K. (eds), *Women in Sexist Society*, New York

Hamel, J., Dufour, S., & Fortin, D.(1993). *Case study methods*.
Newbury Park, CA: Sage.

Lerner G(1979), *The Majority Finds its Past. Placing Women in History*,
Oxford University, New York

Lin, N. Foundations of Social Research (McGraw-Hill, New York, 1976)

Mead M(1967), *Male and Female*, Penguin, New York

Munhall, P. (1988). Ethical considerations in qualitative research.
Western Journal of Nursing Research, 10, 150-162.

Patton, M. Q. (1987) How to Use Qualitative Methods in Evaluation.
California: Sage Publications, Inc.

Robinson, K., H. (1992) “Class-Room Discipline: power, resistance and
gender. A look at teacher perspectives, *Gender & Education*, vol. 4, 3, σ.
273.

Rosaldo M.(1980), “The Use and Abuse of Anthropology. Reflections
on Feminism and cross-cultural Understanding”, in *Journal of Women in
Culture and Society*, vol. 5/80, pp.389-417

Smythe, W. E., & Murray, M. J. (2000). Owing the Story: Ethical considerations in narrative research. *Ethics & Behavior*, 10 (4), 311-337. Retrieved January 31, 2002, from Academic Search Premier database.

Stratern U(1972), *Women in Between: Female Roles in a Male World*, Academic Press, London

Weber P.R(1990), *Basic Content Analysis*, Sage Publications, London

Wisweswaran K(1988), "Defining Feminist Ethnography" in *Inscriptions: Feminism and the Critique of Colonial Discour*

Yin, R. (1984). *Case study research: Design and method*. Beverly Hills, CA: Sage.

Yin, R. (1993). *Applications of case study research*. Beverly Hills, CA: Sage.

Yin, R. (1994). *Case study research: Design and method* (2nd ed.). Beverly Hills, CA: Sage.

